

บทที่ ๒

แนวความคิดเรื่องอหิงสาของมหาตมะ คานธี

บทที่ ๒ นี้ มุ่งศึกษาแนวคิดเรื่องอหิงสาของมหาตมะ คานธี มีประเด็นการศึกษา ๖ ประการ ได้แก่ (๑) ความหมายของอหิงสา (๒) ลักษณะของอหิงสา (๓) ปัจจัยสนับสนุนให้เกิดอหิงสา (๔) ประเภทของอหิงสา (๕) ความสำคัญของอหิงสา (๖) แนวทางการปฏิบัติ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๒.๑ ความหมายของอหิงสา

อหิงสา มาจาก อ + หิงสา อ.แปลว่า ไม่ หิงสา คือ การฆ่า การทำร้าย การเบียดเบียน ตามความหมายทั่วไปของอหิงสา คือ การไม่ฆ่า ไม่ทำร้าย ไม่เบียดเบียนไม่ใช้ ความรุนแรงทั้งด้านร่างกายและจิตใจ^๑

อหิงสาเป็นแนวความคิดที่มีแต่ก่อนในยุคพระเวท การฆ่าสัตว์เพื่อบูชาญัตต่อบรรพบุรุษและเทพเจ้าเป็นการกระทำที่ไม่ผิดศีลธรรม หิงสาในพระเวทหมายถึงอหิงสาเพราะว่าเน้นถึงหน้าที่ทางศีลธรรม และการกระทำหิงสามีความสำคัญเหมือนกับอหิงสา ในแง่ที่ว่าทั้งสองสิ่งนี้จะก่อให้เกิดผลที่ดี อหิงสาในพระเวทมีปรากฏในมหาภารตะ ความรุนแรงที่กระทำต่อผู้กระทำชั่วเพื่อคงไว้ซึ่งสิ่งที่ดีกว่าถือเป็นการกระทำของอหิงสา^๒

^๑ Iyer, Raghavan. The Moral and Political Thought of Mahatma Gandhi. London : Oxford. (Raghavan, 1978), P. 178.

^๒ ขวลิ ไชยธีระพันธ์, “อหิงสาในความคิดของมหาตมะ คานธี”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒), หน้า ๗๔.

อหิงสา เป็นแนวคิดทางศาสนา คือการหลีกเลี่ยงความรุนแรง และไม่เบียดเบียน หรือเคารพในชีวิตของผู้อื่น คำว่า อหิงสา (अहिंसा) เป็นภาษาสันสกฤต หมายถึง การหลีกเลี่ยง การบาดเจ็บที่เรียกว่าหิงสา อหิงสาเป็นแก่นในศาสนาพุทธ ศาสนาฮินดูและ ศาสนาเชน อหิงสา มีการกล่าวไว้ในปรัชญาอินเดีย ประมาณ ๘๐๐ปี ก่อนพุทธศักราชผู้ที่ยึดถือหลักอหิงสามักจะเป็นมังสวัรีตี อหิงสามันจะมีการอ้างถึงว่าเป็นวิธีการประท้วงแบบสันติที่ไม่ใช้ความรุนแรง

อหิงสา คือ การละเว้นจากการประทุษร้ายสิ่งมีชีวิตทั้งปวง อหิงสาเป็นแนวคิดหลักของศาสนาเชนที่พัฒนาขึ้นในอินเดียในช่วงเวลาเดียวกับศาสนาพุทธ ซึ่งมีอิทธิพลต่อมหาตมะ คานธีและชาวคุชราต ผู้ปฏิบัติในหลักศาสนาเชนจะถูกผูกมัดด้วยคำสาบาน เช่นการไม่ทำลายสิ่งมีชีวิตทุกชนิด หลีกเลี่ยงการพูดปดหลอกลวง การไม่ลักขโมยการข่มความต้องการทางเพศ และไม่ยึดติดกับทรัพย์สินอหิงสาถือเป็นคำสาบานในข้อแรกและเป็นคำสาบานที่ต้องเข้มงวดที่สุด^๓

อวิหิงสา ซึ่งมาจากคำว่าอวิหิงสา หรือ อวิหิงสา แปลว่า การไม่เบียดเบียนความกรุณา และมนุษยธรรม^๔ อวิหิงสามีใช้เป็นส่วนใหญ่ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาทั้ง อวิหิงสา และอหิงสาจึงมีความหมายอย่างเดียวกัน คือการไม่เบียดเบียนการเว้นจากการทำร้าย^๕ ซึ่งใช้ได้ทั้งสองคำ แต่คำว่า อหิงสา จะเป็นคำที่เป็นสากลมากกว่า ส่วนคำว่า อหิงสธรรม บางครั้งก็ใช้อหิงสาธรรมหรืออวิหิงสาธรรม แต่คำว่าอหิงสธรรมจะมีปรากฏทั่วไปมากกว่าคำอื่นพระพุทธองค์ได้เห็นความสำคัญของคำสอนเรื่องอหิงสา และได้ปฏิเสธคำสอนเหล่านี้แม้จะมีปรากฏในศาสนาอื่นคือในพระเวทและศาสนาเชน พระพุทธองค์ได้บัญญัติคำสอนที่เป็นหลักปฏิบัติ

^๓ ธงไชย พรหมปก, มหาตมะ คานธีนักสู้หิงสา, (กรุงเทพมหานคร : ต้นธรรม. ๒๕๓๗), หน้า ๑๓๗.

^๔ พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ) และ จำลอง สารพัฒน์, รศ. ดร., รวบรวมและเรียบเรียง, พจนานุกรม บาลี-ไทย สำหรับนักศึกษา ฉบับปรับปรุงใหม่, (๒๕๔๘), หน้า ๖๖.

^๕ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๑๓๓๙, ๑๓๔๑.

เฉพาะในการประพฤติไปสู่ความหลุดพ้นที่เป็นหลักสายกลาง ไม่ให้สุดโต่งเกินไปอย่างเช่น ที่ปฏิบัติอย่างอุกฤษฏ์ในการไม่ทำร้ายหรือไม่เบียดเบียนทุกรูปแบบเช่นการถือพัดเพื่อไล่แมลงหวี่ และรับประทานมังสวิรัต เป็นต้น แต่การปฏิบัติอหิงสาในพุทธศาสนาแม้จะมีหลักการในการไม่ทำร้ายไม่เบียดเบียนเช่นกัน แต่ต้องประกอบด้วยปัญญาและดำเนินด้วยทางสายกลางเท่านั้น อหิงสาหรืออวิหิงสาเป็นธรรมในหมวดปัญญาในมรรคมีองค์ ๘ อยู่ในสัมมาสังกัปปะหรือ การดำริชอบ แบ่งเป็น ๓ ประการ คือ ความดำริในการออกจากกาม (เนกขัมมสังกัปปะ) ความดำริในการไม่พยาบาท (อพยาบาทสังกัปปะ) และความดำริในการไม่เบียดเบียน (อวิหิงสาสังกัปปะ) หรือเรียกว่า กุศลสังกัปปะ ๓ อหิงสาในทางการเมืองของท่านมีหลายความหมาย ดังนี้

๑. ความรัก มหาตมะ คานธี ได้ทดลองในเรื่องความรักต่อเพื่อนสรรพสัตว์ทั้งหลายตลอดชีวิตของท่าน ด้วยความรักและความเมตตาเท่านั้น ความรักเป็นหัวใจของอหิงสา ไม่มีใครจะสามารถต้านทานความรักที่บริสุทธิ์ได้ ท่านชำระจิตใจของท่านให้บริสุทธิ์ด้วยความรักในเพื่อนมนุษย์ สัตว์ และสิ่งที่มีชีวิตทั้งหลาย ด้วยความรักที่บริสุทธิ์ ของท่านเองได้ชนะใจของประชาชนและชนะใจศัตรูของท่านเอง สามารถนำเอกราชและอิสรภาพมาสู่ประเทศอินเดียได้ ในที่สุด ท่านกล่าวว่า ความรักเป็นพลังอำนาจที่ยิ่งใหญ่ที่สุดเท่าที่โลกรู้จัก และขณะเดียวกันก็เป็นสิ่งที่โอนโยนที่สุดเท่าที่มนุษย์รู้จักด้วย สำหรับข้าพเจ้านั้นความรักที่บริสุทธิ์ คือกฎเกณฑ์ทั้งหมดในชีวิตของข้าพเจ้า

๒. ความกล้าหาญ นอกจากความรัก ความอดทนแล้ว ผู้ที่เดินบนทางอหิงสานั้นจะต้องมีความกล้าหาญอย่างเด็ดเดี่ยว ชีวิตของมหาตมะ คานธี เป็นตัวอย่างที่ดีที่สุดของบุคคลผู้ปราศจากความเกรงกลัวใดๆ ทั้งสิ้น หลุยส์ ฟิสเชอร์ กล่าวถึงความกล้าหาญของมหาตมะ คานธี ไว้ว่า คานธี ไม่เกรงกลัวรัฐบาลหรือบุคคลใด เขาไม่เกรงกลัวคุกตาราง ความยากจน และแม้กระทั่งความตาย^๖ สำหรับมหาตมะ คานธี นั้นได้กล่าวว่าความกล้าหาญ หมายถึง

^๖ D.M. Datta, Ibid, p., 18-19.

ปราศจากความกลัวในทุกขลักษณะ มันเป็นเสรีภาพจากความเกรงกลัว ในลักษณะต่างๆ เช่น ความกลัวตาย ความกลัวการประทุษร้าย การกลัวความยากจนหิวโหยความตกต่ำ คำวิพากษ์วิจารณ์ และความโกรธแค้นของบุคคลอื่น ความกลัวในเทวดา เป็นต้น ความขลาดกลัวนั้นไม่สามารถจัดเป็นคุณธรรมได้ ความกล้าหาญนั้น เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งต่อความก้าวหน้าในคุณธรรม ใครเล่าจะสามารถแสวงหาความจริงหรือความรักได้โดยขาดความกล้าหาญ^๗

๓) ความบริสุทธิ์ ชีวิตของมหาตมะ คานธี เป็นชีวิตของผู้ตรวจสอบชีวิตตัวเอง และชำระจิตใจตัวเองให้บริสุทธิ์อยู่เสมอ การทดลองความจริงของท่านทั้งหมดตั้งอยู่บนฐานของความบริสุทธิ์ ในทางการเมืองท่านจะใช้วิธีสงบแต่เฉียบขาดบนพื้นฐานของความบริสุทธิ์และความยุติธรรมเสมอ เมื่อใดก็ตามที่ท่านเห็นว่าประชาชนของท่านเริ่มใช้วิธีการที่รุนแรง ท่านก็จะทัดทานไว้ และถ้าหากจำเป็นท่านก็จะหยุดความเคลื่อนไหวทางการเมืองนั้นเสีย และหันกลับมาสำรวจความบกพร่องและประชาชนของท่าน ในหลายครั้งที่ท่านใช้วิธีอดอาหารเพื่อชำระตัวเองให้บริสุทธิ์ ขณะเดียวกันก็เป็นการทำให้ประชาชนของท่านสำนึกในความผิดที่ได้ใช้วิธีการที่รุนแรงลงไป ด้วยอาศัยความบริสุทธิ์นี้เอง มหาตมะ คานธี ได้สามารถนำประชาชนอินเดียทั้งประเทศเข้าร่วมการต่อสู้เพื่อเสรีภาพทางการเมือง และประสบชัยชนะในที่สุด

ความหมายของอหิงसानั้น ท่านอธิบายควบคู่ไปกับคำว่า "หิงสา" หิงสาหรือ "หิงสกรรม" คือการทรมานและหลู่เกียรติเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน รวมทั้งการเบียดเบียนทรมานสัตว์ด้วย พฤติกรรมของ "หิงสกรรม" นี้เกิดขึ้นรอบ ๆ ตัวเรามากมาย เช่น การใช้วาจาหยาบ การมองคนในแง่ผิด ๆ ความโกรธ การเหยียดหยาม และทารุณกรรมในลักษณะต่าง ๆ สำหรับการเมินเฉยต่อความทุกข์ทรมานของเพื่อนมนุษย์ด้วยกันรวมทั้งสัตว์ก็เป็น "หิงสกรรม" ด้วยเช่นกัน เช่นถ้ามีลูกวัวป่วยได้รับความทรมานรักษาไม่หายแม้จะพยายามอย่างดีที่สุดแล้ว คานธีเห็นว่าควรทำลายชีวิตลูกวัวนั้นเพื่อยุติความเจ็บปวดทรมานโดยไม่เห็นว่าเป็น "หิงสกรรม" สำหรับ

^๗ Ibid, p., 103.

คำว่า "อหิงสา" นั้น เมื่อเข้าใจคำว่า "หิงสกรรม" แล้ว อหิงสาหรือการไม่ใช้ความรุนแรงจะมีความหมายกว้างกว่าการไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิตอย่างเดียวตามที่เข้าใจกัน หากเป็นเรื่องละเอียดอ่อนที่ต้องใคร่ครวญในการปฏิบัติเฉพาะกรณีๆ ไป อหิงสาในความคิดของคานธีนั้น คือหนทางที่จะไปสู่พระผู้เป็นเจ้า หรือสัจจะ ซึ่งถ้าโลกนี้ปราศจากอหิงสาแล้ว มนุษยชาติจะทำลายล้างกันเองจนหมดเงื่อนไขประการแรกของอหิงสาหรือการไม่ใช้ความรุนแรงคือสร้างความเป็นธรรมให้ชีวิตทุกชนิดและทุกระดับ ผู้ที่ยึดถือหลักของอหิงสาจะต้องฝึกฝนทางจิตวิญญาณ เช่น ฝึกให้รักคนที่เกลียดเรา ซึ่งเป็นเรื่องยากที่สุด และจำเป็นต้องเรียนรู้ศิลปะการตาย เพราะผู้ที่ฝึกอหิงสาจำเป็นต้องฝึกฝนตนเองให้มีความเสียสละอย่างสูงเพื่อไม่ให้เกิดความกลัวที่จะสูญเสีย สิ่งที่น่ากลัวมือเดียวคือพระผู้เป็นเจ้า คานธีมองว่าอหิงสาเป็นคุณธรรมและเป็นพัฒนาการ ทางประวัติศาสตร์ของมนุษย์ที่มีอยู่จึงทำให้โลกมนุษย์ยังดำรงเผ่าพันธุ์มาได้ ส่วนสัตยาเคราะห์นั้นหมายถึงพลังแห่งสัจจะ ถือเป็นอาวุธสันติสำหรับการต่อสู้ที่ไม่ใช้ความรุนแรงโดยผู้ต่อสู้ต้องถือหลักของสัจจะและอหิงสา ตลอดจนถึงต่อสู้ด้วยความบริสุทธิ์ใจและความถูกต้อง คานธีเรียกวิธีการของสัตยาเคราะห์อีกอย่างหนึ่งว่า "การดื้อแพ่ง" ในการต่อสู้กับฝ่ายปรปักษ์นั้น ผู้ต่อสู้จะต้องมีความอดทนและเห็นใจฝ่ายที่เป็นปรปักษ์ ความอดทนคือการยอมรับทุกข์ด้วยตนเองมิได้หมายถึงการทำให้ผู้อื่นได้รับทุกข์ ดังนั้น ความหมายของอหิงสา ในความคิดของมหาตมะ คานธี ไม่ได้แตกต่างจากความหมายทั่วไปของอหิงสามากนัก เพียงแต่ท่านได้เสนอความคิดบางแง่มุมที่อาจจะกว้างออกไปอีก กล่าวคือ สำหรับท่านอหิงสา มีความหมายทั้งด้านบวกและ ด้านลบ

สรุปได้ว่าอหิงสา (Ahimsa) หรือ (Non-Violence) หมายถึง การละเว้นจากการฆ่า หรือการไม่ทำร้ายและการไม่ทำอันตรายต่อผู้อื่นไม่ว่าจะด้วยกาย วาจา หรือใจ อหิงสาเป็นการหลุดพ้นจากการประสงค์ร้ายต่อผู้อื่นหรือสิ่งมีชีวิตทั้งใน ด้านความคิด คำ พูด และการกระทำอหิงสายังหมายความว่าความรวมไปถึงความรักอย่างไม่มีขอบเขตและสามารถที่จะทนรับความทุกข์ได้เช่นกัน

๒.๒ ลักษณะของอหิงสา

อหิงสาเป็นหลักธรรมที่ต้องประพฤติปฏิบัติมาปรากฏในศาสนาฮินดูยุคหลังซึ่งนำเกิดหลังพุทธกาลคือหลังจากที่ได้มีการปรับปรุงจากศาสนาพราหมณ์เป็นศาสนาฮินดู ซึ่งเมื่อย้อนกลับไปในสมัยพระเวทยุคต้น จะพบว่าอหิงสาได้กลับมาปรากฏอย่างชัดเจนอีกครั้งในศาสนาฮินดูและได้มีความหมายสอดคล้องกับคำสอนในยุคต้นหรือในยุคพระเวทแต่อหิงสายังเป็นหลักปฏิบัติหรือหลักจริยธรรมขั้นพื้นฐานในการดำรงชีวิตเพราะเมื่อทุกสิ่งทุกอย่างถูกสร้างขึ้นโดยพระผู้เป็นเจ้า พระผู้เป็นเจ้าจึงสถิตอยู่ในทุกสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต การทำร้ายหรือเบียดเบียนผู้อื่นเป็นการทำร้ายต่อพระผู้เป็นเจ้า จึงเป็นบาปหนักและจะไม่สามารถบรรลุถึงโมกษได้

ลักษณะอหิงสาในความคิดของมหาตมะคานธี หมายถึง ความรักอันยิ่งใหญ่ เจริญปฏิเสศ หมายถึง การไม่ทำร้ายสิ่งมีชีวิตทางกาย และ ใจ^๔ และมักจะใช้คำว่าสัตยะแปลว่าสิ่งสูงสุด แต่ในทางปฏิบัติอหิงสาก็มีความสำคัญกว่าและเป็นวิถีทางในการเข้าถึงสัตยะซึ่งจุดหมายปลายทางที่เราต้องการจะบรรลุ หากเราเอาใจใส่ต่อวิถีทาง เราจะสามารถบรรลุจุดหมายได้ตามความต้องการ

มหาตมะ คานธี ใช้อหิงสา เพื่อแก้ไขปัญหาดังที่เกิดขึ้น ทั้งในประเทศอินเดีย และประเทศแอฟริกาใต้ การต่อสู้แบบโดยสันติวิธี จึงถูกนำมาใช้ ในทางการเมืองเช่น การหยุดงาน การไม่ให้ความร่วมมือ การอดอาหาร และการดื้อแพ่ง วิธีการเหล่านี้ ล้วนเป็นวิธีการต่อสู้ที่ปราศจากความรุนแรง ลักษณะของวิธีการต่อสู้แบบสันติวิธีเช่นนี้เพื่อต้องการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและการกระทำของฝ่ายตรงข้ามให้สำนึกผิด และยอมใจอ่อน มหาตมะ คานธี ให้ความสำคัญทั้งกลยุทธ์และยุทธศาสตร์ของอหิงสากการต่อสู้ทางการเมืองของท่านได้นำอหิงสา

^๔ Lal, Basant Kuma. Contemporary Indian Philosophy. (Delhi : MotilalBanarsidass,1987), p.107-108.

เข้ามามีส่วนร่วมในการต่อสู้ ประชาชนที่ศรัทธาในตัวท่าน จึงได้ร่วมมือกันปฏิบัติตามหลักอหิงสา ทำให้กลยุทธ์ของท่านมีการแพร่กระจายเป็นที่รู้จักและได้รับความร่วมมือจากประชาชนมากขึ้น อหิงสาอาจเป็นวิธีการต่อสู้ที่ไม่ใช้ความรุนแรง แต่อหิงสาไม่ใช่วิธีของคนขี้ลาดความขลาดเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นไม่ได้สำหรับวิธีการของอหิงสา ผู้ที่เข้าใจถึงอหิงสาต้องเป็นผู้ที่มีความอดทนกล้าหาญ และมีสัจจะ หากเกิดเหตุการณ์ที่ต้องใช้ความรุนแรงเพื่อป้องกันตัว หิงสาก็เป็นสิ่งจำเป็นและมีเกียรติดีกว่าการอยู่เฉยๆ ซึ่งเป็นลักษณะของคนขี้ลาดและไม่ใช้ลักษณะของบุรุษ^๙

อย่างไรก็ตามแม้อหิงสาจะเป็นหลักการของการไม่ใช้ความรุนแรง แต่หากเกิดเหตุการณ์ที่ต้องใช้ความรุนแรง (หิงสา) โดยไม่มีทางเลือกเช่น พ่อจำเป็นต้องตีลูกก่อนที่ลูกจะมาฉกลูกของตนนั้นย่อมเป็นสิ่งที่กระทำได้ ทั้งนี้เพื่อปกป้องคนที่ตนเองรักในกรณีนี้หิงสาถือเป็นสิ่งจำเป็น เพราะเป็นการทำเพื่อปกป้องชีวิตของผู้อื่น มหาตมะ คานธีได้กล่าวถึงหิงสว่า^{๑๐} “หากว่าทางเลือกเหลือเพียง ๒ ทางคือ ระหว่างความขลาดกับหิงสาแล้ว ข้าพเจ้าเลือกหิงสา ข้าพเจ้าพร้อมที่จะใช้กำลังเป็นพันครั้ง แต่ไม่ยอมเป็นคนขี้ลาดตาขาว” มหาตมะ คานธี มีทัศนะต่อการใช้กำลังอาวุธ และความรุนแรงว่าเป็นเครื่องหมายของคนขี้ลาด ท่านยืนยันว่าอหิงสาไม่เคยบั่นทอนจิตใจ ขณะที่ความขลาดบั่นทอนจิตใจเสมอ “เราไม่สามารถสอนอหิงสาให้แก่คนที่กลัวตายหรือไม่มีพลังในการต่อต้าน หนูที่ช่วยตัวเองไม่ได้มิใช่พวกอหิงสา เพราะมันจะถูกกินแมวเสมอ มันย่อมอยากจะถูกกินแมวหากทำได้ แต่มันก็ต้องหนีแมวเสมอ เราไม่เรียกหนูว่าขี้ลาด เพราะมันถูกสร้างมาให้มีนิสัยอย่างนั้น แต่คนซึ่งทำตัวเยี่ยงหนูเมื่อประสบอันตราย

^๙ Tendulkar, D.G. Mahatma : Life of Mohandas Karamchand Gandhi.Vol 1. (New Delhi : Patiala House,1910), p. 145

^{๑๐} Bose, Nirmal Kumar. 1968. Selections from Gandhi. Ahmedabad :Navajivan Publishing House, 1968), p.162.

สมควรที่จะถูกเรียกว่าคนฉลาด เขามีความรุนแรงและความเกลียดในจิตใจ และพร้อมจะฆ่าศัตรู หากทำได้โดยตัวเองไม่เดือดร้อนคนเช่นนี้เป็นคนแปลกหน้าสำหรับอหิงสา”^{๑๑}

อหิงสาสำหรับมหาตมะ คานธี มีความหมายทั้งด้านบวกและด้านลบอหิงสาในด้านบวก หมายถึง ความรัก ความเมตตา เสียสละ และการให้อภัยพร้อมที่จะยอมรับความเจ็บปวด เพราะศัตรูที่แท้จริงมิใช่ผู้กระทำผิด แต่ได้แก่อำนาจของความผิดความชั่วร้ายซึ่งอยู่ในตัวทุกคน มากบ้างน้อยบ้าง ศัตรูภายนอกนั้นกำจัดได้ง่าย แต่ศัตรูภายในกำจัดได้ยากเราควรปฏิบัติต่อศัตรูด้วยความรัก ความเมตตา ต่อสู้และพยายามเป็นนายกับศัตรูภายในเช่น กิเลส เป็นต้น แล้วจะพบกับความจริง การจะเปลี่ยนจิตใจของผู้อื่นต้องใช้ความอดทนและ ความพยายามไม่ใช่ความรุนแรง เราต้องรู้จักการให้อภัยมีความรัก ความเมตตาต่อศัตรูแต่ความรักจะไม่สามารถเกิดขึ้นได้หากเราไม่พยายามที่จะละทิ้งความพยาบาท ความโกรธ ความเกลียด การประสงค์ร้าย อิจฉา ริษยาหรือการแก้แค้นสิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นอุปสรรคต่อการสร้างความรัก ซึ่งความรักสำหรับมหาตมะ คานธี เป็นพลังที่จะยกระดับและชำระล้างจิตใจ ในอันที่จะก่อให้เกิดความเข้าใจ ความเห็นอกเห็นใจ อภัยซึ่งกันและกัน เพื่อเป็นหนทางที่นำไปสู่ความสามัคคีการจะทำให้คนเรารักกัน แม้จะดูเป็นเรื่องยากมากกว่าที่คนเราจะเกลียดกัน โดยเฉพาะการรักศัตรู ผู้ที่จะเข้าถึงอหิงสาได้ ต้องเป็นผู้ที่มีความเข้มแข็ง อดทน และมีสัจจะจึงจะสามารถฟันฝ่าอุปสรรคต่างๆได้

อหิงสาในด้านลบ ได้แก่ การไม่ฆ่า ไม่เบียดเบียน ไม่ก้าวร้าว มุ่งร้ายต่อผู้อื่นทั้ง กาย วาจา และใจ อหิงสาจะมีความสมบูรณ์ได้ต้องปราศจากการอคติ ดังนั้นอหิงสา จึงไม่ใช่แค่การละเว้น ที่จะทำให้ผู้อื่นบาดเจ็บ แต่ควรจะมีทัศนคติด้านบวก (ความรัก) ต่อเพื่อนมนุษย์และสิ่งมีชีวิตอื่นๆ

^{๑๑} บอนดูแรนต์, โจแอน, อหิงสาอาวุธของคนกล้า : ศึกษาปฏิบัติการสत्याเคราะห์ของ คานธี, แปลจาก Conquest of Violence, โดย ไพศาล วงศ์วรวิสิทธิ์และ อนิตรา พวงสุวรรณ. (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๖), หน้า ๑๗.

ดังจะเห็นได้ว่าอหิงสาของมหาตมะ คานธี เป็นหลักจริยศาสตร์ที่ใช้ความคิดทางศีลธรรมเป็นพื้นฐาน อหิงสาจึงมีความหมายสูงกว่าตัวอักษร อหิงสาสัมพันธ์กับชีวิตศาสนา และการเมือง อหิงสาเป็นวิถีทางแห่งชีวิต เพราะอหิงสาไม่ได้มีขอบเขตจำกัดเฉพาะพฤติกรรมมนุษย์เพียงอย่างเดียว แต่หากเป็นวิถีทางทั้งชีวิตที่เกี่ยวข้องกับ ศาสนา เศรษฐกิจ การเมือง และกิจกรรมอื่น ในฐานะนักนิยมประชาธิปไตย มหาตมะ คานธีได้กล่าวถึงอหิงสาว่า “ประชาธิปไตย ไม่อาจรุ่งเรืองได้ถ้าปราศจากอหิงสาประชาธิปไตยที่แท้จริงของปวงชน^{๑๒} ไม่อาจได้มาโดยอาศัยวิธีการที่ไม่เป็นสัจธรรมและความรุนแรงเพราะเหตุผลที่ว่าความมีประโยชน์ที่แท้จริงของประชาธิปไตยนั้น ก็เพื่อจะกำจัดข้อคัดค้าน โดยผ่านวิธีการที่จะทำให้ ผู้สงสัยหรือมีปัญหาหมดความสงสัย แต่ข้อนี้ไม่อาจจะให้อิสรภาพแก่บุคคลอย่างแท้จริงได้ อิสรภาพของบุคคลที่แท้จริงมีบทบาทสมบูรณ์ที่สุด ก็ภายใต้อหิงสาที่ไม่เปลี่ยนแปลงเท่านั้นและในฐานะนักการศาสนา มหาตมะ คานธีได้นำอหิงสามาเป็นวิถีทางในการดำเนินชีวิต โดยมีหลักความเชื่อในพระผู้เป็นเจ้า มหาตมะ คานธีให้ทัศนะต่อหลักการอหิงสาว่าเป็นหลักสากล สามารถใช้ได้ทุกที่ ทุกเวลา ไม่จำกัดเพศและวัย ไม่ต้องใช้อุปกรณ์ อาศัยแต่เพียงความจริงใจ และเจตนาที่บริสุทธิ์ สิ่งสำคัญต้องต้องมีความศรัทธาในพระผู้เป็นเจ้า เพราะความศรัทธาในพระผู้เป็นเจ้าจะนำไปสู่ความรักต่อเพื่อนมนุษย์ ดังนั้นความศรัทธาในพระผู้เป็นเจ้าถือได้ว่าเป็นสิ่งสำคัญที่สุดสำหรับอหิงสาศรัทธาที่ข้าพเจ้ามีต่ออหิงสานั้นมีอยู่เหนือสิ่งอื่นใดในโลกและนอกโลก ศรัทธาในอหิงสาของข้าพเจ้ามีมากเท่า ๆ กับศรัทธา ที่ข้าพเจ้ามีต่อสัจจะสำหรับข้าพเจ้าแล้ว สัจจะมีความหมายเช่นเดียวกับอหิงสา ข้าพเจ้าจะเข้าถึงสัจจะก็ด้วยการประพฤติปฏิบัติอหิงสา^{๑๓}

^{๑๒} จำ นงค์ อภิวัฒน์สิทธิ์, ประวัติและแนวความคิดทางสังคม, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๒๔), หน้า ๑๘๘.

^{๑๓} มหาตมะ คานธี, ก. แต่นักศึกษา, พิมพ์ครั้งที่ ๕. แปลและเรียบเรียงโดยกรุณา-เรืองอุไร กุศลาสัย. (กรุงเทพมหานคร : แม่คำ ผาง. ๒๕๓๙), หน้า ๑๕๕.

ลักษณะสัญลักษณ์ในการต่อสู้ในทางการเมือง มหาตมา คานธี กลายเป็นมหาบุรุษของโลกจากการนำหลักอหิงสามาใช้ในการแก้ไขปัญหาเชิงโครงสร้างอันยิ่งใหญ่หรือปัญหาในทางการเมืองนั้นคือการปลดปล่อยเอกราชจากอังกฤษ อันมีสาเหตุหลักจากการไม่ได้รับความเป็นธรรมของประชาชนชาวอินเดียที่ไม่ได้รับสิทธิเท่าเทียมกับชาวอังกฤษในอินเดีย นอกจากนี้ท่านยังกล่าวว่า “โครงร่างของสหพันธ์โลกจะเกิดขึ้นได้ ก็ด้วยการยืนอยู่บนรากฐานแห่งอหิงสา อันได้แก่การไม่เบียดเบียนกัน โลกจะต้องเลิกการใช้กำลังเสียโดยสิ้นเชิง สันติสุขจึงเกิดขึ้นได้”^{๑๔} ทำให้กระบวนการของการไม่ใช่ความรุนแรงกลับมาเห็นเป็นรูปธรรมอีกครั้ง แม้บางครั้งการใช้สันติวิธีหรือการนำหลักอหิงสาธรรมมาใช้ อาจต้องใช้เวลาและไม่อาจเห็นความสำเร็จในทันทีหรือในช่วงอายุของตน อหิงสาธรรมก็ยังเป็นเครื่องมือที่บุคคลสำคัญของโลกนำมาใช้ เช่นกรณีขององค์ทะไลลามะที่ ๑๔ กับจีนในเรื่องของการปกครองทิเบต หรือกรณีของมาร์ติน ลูเธอร์ คิง กับ การต่อสู้เพื่อสิทธิมนุษยชนในสหรัฐอเมริกาการที่คานธีใช้หลักศาสนา^{๑๕} มาเป็นเครื่องมือหรือนำมาใช้ในทางการเมืองนั้น คานธีมีทัศนะว่าข้าพเจ้าปฏิบัติอหิงสาเพื่อรับใช้ศาสนา และเน้นการปฏิบัติศาสนาแห่งอหิงสาเพื่อแสวงหาสัจยะ...สำหรับข้าพเจ้าหนทางที่จะไปสู่ความหลุดพ้นก็คือการรับใช้ประเทศชาติและมนุษยชาติ...ความรักชาติเป็นช่วงหนึ่งแห่งการเดินทางไปสู่อิสรภาพและสันติภาพนิรันดร์

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าสำหรับข้าพเจ้าไม่มีการแบ่งแยกระหว่างการเมืองกับศาสนาการเมืองที่แยกออกจากศาสนาเป็นกับดักแห่งความตายเพราะทำลายวิญญาณของมนุษย์” จะเห็นได้ว่า อหิงสาของคานธีมีพลานุภาพมาก เพราะสามารถเอาชนะผู้ปกครองที่เป็นเจ้าอาณานิคมอย่างอังกฤษได้ อาจจะมีนักคิดบางท่านกล่าวว่าการต่อสู้ด้วยอหิงสาของคานธีนั้นทำเพื่อ

^{๑๔} มหาตมา คานธี, *ชีวประวัติของข้าพเจ้า*, กรูณา กุศลาลัย แปลจากภาษาฮินดี, หน้า ๓๑๕.

^{๑๕} ในที่นี้นอกจากอหิงสาที่เป็นคำสอนจากศาสนาแล้ว ยังประกอบคำสอนที่สำคัญในศาสนาฮินดูอีกประการหนึ่งคือ “สัจยะ” หมายถึงหรือสภาวะแห่งความมีอยู่ของสิ่งแท้จริงหรือพรหมัน จาก ขวลิ ไชยธีระพันธ์ “อหิงสาในความคิดของมหาตมะคานธี”, *วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต*, ๒๕๒๒), หน้า ๕.

ผลประโยชน์ทางการเมืองมากกว่า ไม่ได้ทำด้วยความบริสุทธิ์ใจ แต่ถ้าพิจารณาจากอุดมการณ์ของท่านจะเห็นว่าการเมืองไม่สามารถแยกออกจากศาสนาได้ การหวังผลประโยชน์ทางการเมืองไม่ใช่เรื่องผิดปรกติในสายตาท่าน เพราะเป็นการต่อสู้เพื่อความยุติธรรมเป็นวิธีการแสดงออกว่าเป็นการรักชาติ การแสดงออกเพื่อชาติเป็นการปฏิบัติเพื่อเข้าถึงพระผู้เป็นเจ้านั่นเอง คานธีกล่าวว่า อหิงสาเป็นวิถี (Mean) ไปสู่เป้าหมายคือสัจจะ (Truth) ที่มุ่งแสวงหา^{๑๖}

อย่างไรก็ตามคำว่าอหิงสาที่คานธีนำมาใช้ในการต่อสู้เพื่อเอกราชนั้น ได้ปฏิบัติโดยยึดหลักการไม่ใช่ความรุนแรง คำว่า “ความไม่รุนแรง” จะเน้นเฉพาะสิ่งที่ทางกายภาพคือไม่ทำลายสิ่งของ ไม่ฆ่ากันหรือไม่ใช้กำลังหรืออาวุธทำหั่นกัน ในขณะที่คำว่า “อหิงสา” การไม่เบียดเบียนครอบคลุมทั้งด้านกาย ด้านวาจาและด้านใจ ซึ่งต้องมาจากเจตนาที่ดี และมีความจริงหรือความสัตย์หรือความเห็นที่ถูกต้องด้วย ความไม่รุนแรงที่เป็นเครื่องมือในการต่อสู้ทางการเมือง ได้แก่ การดื้อแพ่ง (civil disobedience)^{๑๗} การอดอาหารประท้วง การไม่ให้ความร่วมมือ การไม่เสียภาษี เป็นต้น แนวความคิดทางการเมืองของมหาตมะ คานธี มีพื้นฐานความคิดอิงหลักทางศาสนาฮินดู โดยการประยุกต์ใช้หลักธรรมทางศาสนาฮินดูและศาสนาอื่นๆ เช่น พระพุทธศาสนาและคริสต์ศาสนา เป็นต้น คุณค่าแนวความคิดของท่านอาจแบ่งเป็น ๒ ส่วน คือ ส่วนแรกคุณค่าทางด้านจิตใจ โดยท่านได้นำวิธีการแบบ “อหิงสา” มาใช้กับแนวความคิดทางการเมืองของท่าน อหิงสาเป็นผลของหลักสัตยาเคราะห์ในภาคปฏิบัติ หลักการสัตยาเคราะห์เป็นหลักการที่ท่านสร้างขึ้นเอง โดยท่านได้รับอิทธิพลจากการขัดเกลาทางสังคมระหว่างศาสนาต่างๆ การใช้วิธีต่อสู้ทางการเมืองแบบ “อหิงสา” เป็นระบบจริยธรรมของอินเดีย คือการไม่ใช่ความรุนแรง (Non-

^{๑๖} พีรพล คดบัว, “การดื้อแพ่งกับการลงโทษ : การวิเคราะห์เชิงปรัชญา”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๕), หน้า ๒๕.

^{๑๗} การดื้อแพ่ง (civil disobedience) หมายถึง การคัดค้านไม่เชื่อฟังกฎหมายอยู่ติธรรมบางฉบับ โดยยังเคารพต่อระบบกฎหมายอยู่ หรือเป็นการจงใจฝ่าฝืนกฎหมายบางฉบับ โดยมีโนธรรม ต้องเปิดเผยต่อสาธารณะ ไม่ใช่ความรุนแรง และทำไปเพื่อต้องการให้เปลี่ยนแปลงนโยบายหรือกฎหมายอยู่ติธรรม

Violence) และเน้นพลังแห่งความรัก พลังแห่งความดีงามมาแก้ปัญหาทางการเมือง รวมทั้งผู้ปกครองจะต้องเอื้ออำนวยต่อวัตถุประสงค์ดังกล่าว ท่านเน้นหลักธรรมสำหรับผู้ที่อยู่ในสังคมทุกคน ส่วนที่สอง ในทางการเมือง มหาตมะ คานธี นำวิธีการ "อหิงสา" มาเป็นวิธีการต่อต้านผู้ปกครองที่ไม่เป็นธรรมจนประสบความสำเร็จนำเอกราชมาสู่อินเดียได้ สัตยาเคราะห์เป็นทั้งหลักการ การบริหารจัดการและเป็นขบวนการต่อสู้ทางการเมืองแบบเฉพาะของ มหาตมะ คานธี หลักการเด่นของ "สัตยาเคราะห์" คือการไม่ใช้ความรุนแรง (Non-Violence) เป็นการต่อสู้ระหว่างความดีและความชั่ว สัตยาเคราะห์ขึ้นอยู่กับหลักการ ๒ อย่างคือ ๑) สัจธรรมและศรัทธาในสัจธรรม ๒) การดำเนินการอย่างต่อเนื่องและมั่นคง และหลักการสัตยาเคราะห์นี้จะต้องบรรลุถึงวัตถุประสงค์ตามหลักธรรม ๓ ประการคือ (๑) สัจธรรม (Truth) (๒) อหิงสธรรม (Non-Violence) (๓) ตปธรรม (Self-torture)

กล่าวโดยสรุปลักษณะของอหิงสาเป็นสิ่งที่ต้องอาศัยศรัทธาความรักความจริงใจ อหิงสาเป็นหลักของการดำเนินชีวิตเป็นคำสอนที่เปี่ยมไปด้วยศีลธรรม อหิงสาจึงเป็นเรื่องของจิตใจ อหิงสาไม่ได้เป็นเพียงแค่หลักการ แต่อหิงสาเป็นพลังอาวุธที่มีเดชานุภาพด้วยเหตุนี้ อหิงสาจึงเป็นหลักธรรมสูงสุดสำหรับมหาตมะ คานธี ซึ่งควรที่จะแสดงออกในรูปของความรัก ความเมตตา เสียสละ และให้อภัยซึ่งกันและกัน

๒.๓ ปัจจัยสนับสนุนก่อให้เกิดอหิงสา

อหิงสาหรืออหิงสธรรม ได้ปรากฏหลักฐานตั้งแต่ในสมัยพระเวทแต่ได้กล่าวไว้อย่างกว้างๆ ถึงการไม่ควรเบียดเบียนกัน การอ่อนน้อม อ่อนโยนต่อกัน และเมื่อทุกสรรพสิ่งหรือธรรมชาติล้วนเกิดจากพระเจ้าล้วนต้องเคารพซึ่งกันและกัน ไม่ทำลายทำร้ายกันแต่หลักธรรมคำสอนของพราหมณ์ในยุคต่อมาก็ได้เบี่ยงเบนไปโดยเฉพาะเรื่องการพรากชีวิตผู้อื่น^{๑๘} การบูชา

^{๑๘} สมภาร พรหมทา แปลและเรียบเรียง, ภาควิชาศาสนา, (บทเพลงแห่งองค์ภควัน), หน้า ๖๑-๖๒.

ยัญซึ่งผิดจากหลักคำสอนในยุคพระเวท จึงมีการปฏิรูปคำสอนเสียใหม่โดยเฉพาะการถูกกดดันจากคำสอนของพุทธศาสนา อหิงสธรรมจึงได้กลับมาปรากฏเป็นคำสอนในศาสนาฮินดูต่อมา และถือเป็นหลักธรรมที่ต้องปฏิบัติอย่างเคร่งครัดเพื่อให้เกิดการหลุดพ้นหรือกลับไปอยู่กับองค์พรหมมันอีกครั้งความเคร่งครัดของศาสนาฮินดูในท้ายที่สุด คือการรับประทานมังสวิริติ

สมภาร พรหมทาได้สรุปว่า “หลักอหิงสามีใจความหลักๆ ว่าศาสนิกในศาสนาฮินดูจะต้องไม่เบียดเบียนผู้อื่น คำว่าอหิงสาแปลว่าไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น การอยู่ร่วมกันของคนหมู่มาก เป็นเรื่องปรกติธรรมดาที่ต้องมีการกระทบกระทั่งกัน หลักอหิงสาคือหลักธรรมที่สอนว่า เมื่อมีการกระทบกระทั่งกัน ให้เราทุกฝ่ายหันหน้าเข้าแก้ปัญหาความขัดแย้งนั้นอย่างสันติอย่าใช้ความรุนแรงหรือกำลังในการแก้ปัญหา หัวใจของหลักอหิงสาคือการไม่ใช้ความรุนแรงอารมณ์ และกำลังในการแก้ปัญหา หากแต่ใช้ปัญญา ใช้การเจรจาด้วยเหตุผล มนุษย์แม้จะพัฒนาพ้นจากความเป็นสัตว์มากแล้ว แต่เรายังมีสัญชาตญาณบางอย่างแบบสัตว์อยู่ สัญชาตญาณที่ว่านี้ก็คือการใช้กำลังเข้าตัดสินปัญหาเพราะยังมีสัญชาตญาณที่ว่านี้อยู่ หลักอหิงสานี้เมื่อพิจารณาในแง่การฝึกตนก็เป็นการฝึกละความโกรธของตนและคำนึงถึงผู้อื่นมากขึ้น คือการรู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา”^{๑๙} บางท่านสรุปว่า สามารถย่อลงเหลือเพียง “อหิสา ปรมิธรรมะ” “ความไม่เบียดเบียนเป็นธรรมะอย่างยิ่ง”^{๒๐} จะเห็นได้ว่า อหิงสาหรืออหิงสธรรมจึงเป็นหลักธรรมที่ปรากฏในพระเวทในยุคต้นและในศาสนาฮินดู ซึ่งคำสอนนี้มีปรากฏมาก่อนพุทธกาล คือการไม่ทำร้ายผู้อื่นไม่ว่าทางตรงหรือทางอ้อมอหิงสา

มหาตมะ คานธี เป็นนักการเมือง นักคิดและผู้นำชาวฮินดูที่มีบทบาทต่อการเมืองที่ยิ่งใหญ่ของอินเดียมีชื่อเสียงและได้รับการยอมรับมากที่สุดในคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ ท่านเป็นผู้นำของพรรคองเกรสที่มีแนวทางเป็นของตนเองและปฏิบัติตามแนวทางความคิดของตนเอง

^{๑๙} ปรีชา ช้างขวัญยืน และ สมภาร พรหมทา, **มนุษย์กับศาสนา**, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๖๖-๑๖๗.

^{๒๐} สุชีพ ปุณฺณานุภาพ, **ศาสนาเปรียบเทียบ**, หน้า ๙๑-๙๒.

อย่างมุ่งมั่น โดยพิจารณาถึงความสำคัญของการขัดเกลาทางสังคมจนกลายเป็นหลักการและนโยบายที่ทวนยึดถือในการแก้ไขปัญห โดยหลักการที่แน่นอนและมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เป็นไปตามหลักแห่งธรรมะ มหาตมะ คานธี ได้นำหลักอหิงสาซึ่งใช้ในชีวิตประจำวันของปัจเจกชนเข้ามาสู่การกระทำมวลชนในทางสังคมและการเมืองและนำวิธีการเมืองแบบ “สัตยาเคราะห์” แทนวิธีการใช้ความรุนแรงในการเรียกร้องความไม่เป็นธรรมหรือต่อต้านผู้ปกครองที่กดขี่ข่มเหง และลิดรอนสิทธิประชาชน เสรีภาพของมวลชนโดยใช้แนวคิดของวิธีการอหิงสาเพื่อนำไปสู่การแก้ปัญหาขัดแย้งที่รุนแรงในอินเดียจนประสบความสำเร็จในการเรียกร้องเอกราชหรือการปกครองตนเองจากประเทศอังกฤษ ซึ่งอุดมการณ์ทางการเมืองในปัจจุบันของอินเดียนั้น ส่วนหนึ่งมาจากลัทธิของศาสนาต่าง ๆ ที่มีอยู่หลายศาสนาในอินเดีย และอีกส่วนหนึ่งมาจากลัทธิทางการเมืองของต่างประเทศ ซึ่งผู้นำทางการเมืองของอินเดียนำมาเผยแพร่ให้ชาวอินเดียนยอมรับ มหาตมะ คานธี เป็นผู้หนึ่งที่นำเอาลัทธิของศาสนาต่างๆ ที่มีอยู่แล้วผสมกับลัทธิการเมืองของต่างประเทศเพื่อปลูกฝังให้แก่ชาวอินเดียและกลายเป็นอุดมการณ์ประชาธิปไตยของอินเดียในปัจจุบัน^{๒๑}

ปัจจัยสำคัญประการหนึ่ง คือ ท่านมหาตมะ คานธี เป็นนักศีลธรรมทางการเมืองของอินเดีย ท่านได้รับการยกย่องว่าเป็นทั้งนักบุญและนักการเมือง โดยการเสนอแนวความคิดใหม่ในทางการเมืองว่า สัตยะ เท่านั้นที่จะครองโลก

มหาตมะ คานธี มองว่าอหิงสาเป็นคุณธรรมและเป็นพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของมนุษย์ที่มีอยู่จึงทำให้โลกมนุษย์ยังดำรงเผ่าพันธุ์มาได้ เหตุการณ์นี้ทำให้คานธีเศร้าเสียใจเป็นอย่างยิ่ง และยิ่งเศร้ามากยิ่งขึ้นเมื่อรู้ว่าชาวผิวคล้ำเกือบทุกคนถูกเหยียดหยามจากชนผิวขาวในแอฟริกาใต้ นับแต่นั้น คานธีก็ได้เข้าสู่เรียกร้องสิทธิมนุษยชนของชาวผิวคล้ำในแอฟริกาใต้ และเมื่อคานธีรู้ว่าการต่อสู้ครั้งนี้ไม่จบง่ายๆ จึงได้เดินทางไปอินเดียในปี ๑๘๙๖ เพื่อพา

^{๒๑} ขวลิ ไชยธีรพันธุ์, อหิงสาในความคิดของมหาตมะ คานธี, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหา

ครอบครัวมาอยู่ด้วยกันที่แอฟริกาใต้ และกลับสู่อินเดียใน ต้นปี ค.ศ. ๑๘๙๗ และใช้ชีวิตครอบครัวต่อจนมีลูกกับภรรยาต่ออีก ๒ คน

ค.ศ. ๑๙๐๑ หรือสัจจะ ซึ่งถ้าโลกนี้ปราศจากอหิงสาแล้ว มนุษยชาติจะทำลายล้างกันเองจนหมดเงื่อนไขประการแรกของอหิงสาหรือการไม่ใช้ความรุนแรงคือสร้างความเป็นธรรมให้ชีวิตทุกชนิดและทุกระดับ ผู้ที่ยึดถือหลักของอหิงสาจะต้องฝึกฝนทางจิตวิญญาณ เช่น ฝึกให้รักคนที่เกลียดเราซึ่งเป็นเรื่องยากที่สุดและจำเป็นต้องเรียนรู้ศิลปะการตายเพราะผู้ที่ฝึกอหิงสาจำเป็นต้องฝึกฝนตนเองให้มีความเสียสละอย่างสูงเพื่อไม่ให้เกิดความกลัวที่จะสูญเสีย สิ่งที่น่ากลัวมีอย่างเดียวคือพระผู้เป็นเจ้า คานธีมองว่าอหิงสาเป็นคุณธรรมและเป็นพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของมนุษย์ที่มีอยู่จึงทำให้โลกมนุษย์ยังดำรงเผ่าพันธุ์มาได้ ส่วนสัตยาเคราะห์นั้นหมายถึงพลังแห่งสัจจะ ถือเป็นอาวุธสันติสำหรับการต่อสู้ที่ไม่ใช้ความรุนแรงโดยผู้ต่อสู้ต้องถือหลักของสัจจะและอหิงสา ตลอดจนถึงต่อสู้ด้วยความบริสุทธิ์ใจและความถูกต้อง มหาตมะ คานธีเรียกวิธีการของสัตยาเคราะห์อีกอย่างหนึ่งว่า "การดื้อแพ่ง" ในการต่อสู้กับฝ่ายปรปักษ์นั้น ผู้ต่อสู้จะต้องมีความอดทนและเห็นใจฝ่ายที่เป็นปรปักษ์ ความอดทนคือการยอมรับทุกข์ด้วยตนเองมิได้หมายถึงการทำให้ผู้อื่นได้รับทุกข์ มหาตมะ คานธีเดินทางกลับอินเดียเพื่อกลับไปประกอบอาชีพต่อ แต่มีเสียงเรียกร้องจากชาวอินเดียในแอฟริกาใต้ให้มาช่วยด้วย คานธีเดินทางกลับไปยังแอฟริกาใต้ เพื่อต่อสู้กับปัญหานี้ต่อไปใน ค.ศ. ๑๙๐๒ แต่ว่า การต่อสู้ของมหาตมะ คานธี เมื่อครั้งก่อนนั้นให้ผลไม่ดีเท่าไรนัก

ดังนั้นในครั้งนี้ คานธีใช้วิธี "สัตยาเคราะห์" ซึ่งคือ การไม่ร่วมมือในกฎที่ไม่ยุติธรรม โดยไม่มีการใช้กำลัง ซึ่งวิธีนี้ได้ผลดีมาก ทำให้มหาตมะ คานธีรู้ว่าการประท้วงโดยไม่ใช้กำลังนั้นให้ผลดีกว่าที่คิด จึงพบวิธีที่แน่นอนและได้ผลดีในการเรียกร้องความยุติธรรม โดยมหาตมะ คานธีได้อยู่เรียกร้องความยุติธรรมนี้จนถึง ค.ศ. ๑๙๑๔ ก็เดินทางออกจากแอฟริกาใต้ ค.ศ. ๑๙๑๕ คานธีเดินทางกลับมาถึงอินเดียที่เมืองบอมเบย์ มหาตมะ คานธีตัดสินใจละทิ้งการแต่งกายแบบตะวันตกดังที่เคย และหันมาแต่งกายด้วยเสื้อผ้าแบบดั้งเดิมของแคว้นคุชราต และเมื่อ

เดินทางกลับมาถึง ชาวอินเดียจำนวนมากไปชุมนุมต้อนรับคานธีกลับบ้านอย่างล้นหลาม ไม่กี่วันต่อมา มหาตมะ คานธีเดินทางไปหา รพินทรนาถ ฐากูร มหากวีแห่งอินเดีย และรพินทรนาถนี้เองได้ขนานนามมหาตมะ คานธีว่า "มหาตมา" อันแปลว่า ผู้มีจิตใจสูงส่งให้แก่คานธี เป็นคนแรก และหลังจากนั้น มหาตมะ คานธี ได้เดินทางไปทั่วประเทศอินเดีย เพื่อจะได้ไปรู้เห็นความเป็นจริงในอินเดียอย่างรู้จริงเป็นเวลารวม ๑ ปี ค.ศ. ๑๙๑๖ มหาตมะ คานธีเริ่มก่อกลุ่มเคลื่อนไหวเรียกร้องสิทธิเสรีภาพให้แก่ประชาชนอินเดีย และเรียกร้องโดยวิธีขอความร่วมมือพนักงานกำลังคน เล็กคนละน้อยจนเป็นพลังที่สั่นประเทศได้ ประกอบกับในช่วงนั้น อินเดียเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษ ทำให้ต้องมีการเรียกร้องสิทธิที่อังกฤษพยายามกดขี่ชาวอินเดีย

มหาตมะ คานธี เป็นนักคิดทางสังคมที่ยิ่งใหญ่ แนวความคิดของท่านไม่ได้จำกัดอยู่กับลักษณะใดลักษณะหนึ่งของชีวิต แต่รวมเอาความคิดทางสังคม การเมือง ศาสนา และลักษณะอื่นแห่งมนุษย์ไว้ด้วยกัน ท่านกล่าวว่า จิตของมนุษย์และสังคมของมนุษย์มิได้มีลักษณะการแยกเป็นส่วน ๆ ขาดออกจากกันแล้วเรียกสังคม การเมือง ศาสนา ซึ่งทุกส่วนจะมีกิริยาและปฏิกิริยาต่อกัน^{๒๒} ท่านมีความเห็นว่าการแก้ไขปัญหาสังคมโดยการเปลี่ยนแปลงสังคมอย่างรวดเร็วนั้นไม่เหมาะสม เพราะย่อมมีข้อบกพร่องและผลร้ายตามมามากมายจึงควรให้มีการเปลี่ยนแปลงโดยให้เหตุผลและด้วยวิธีการสงบมั่นคง และ คนในสังคมนั้นต้องมีความพร้อมทางจิตใจก่อนจึงจะทำให้การเปลี่ยนแปลงทางสังคมนั้นมีประสิทธิภาพ โดยท่านให้ความสำคัญกับการฝึกอบรมทางด้านจิตใจ ซึ่งเป็นเรื่องยากกว่าการฝึกอบรมทางกายและสมอง การฝึกอบรมทางด้านจิตใจหรือด้านการพัฒนาจิตใจ คือ การสร้างอุปนิสัย ใจคอ และความประพฤติเพื่อเข้าสู่การรู้จัก พระผู้เป็นเจ้า และสัจจะแห่งตน เป็นส่วนหนึ่งที่ขาดเสียมิได้^{๒๓}

^{๒๒} เรือรบ เมืองมัทราส, มหาตมะ คานธีกับการพยายามแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างฮินดูและมุสลิม, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๕๔.

^{๒๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๖.

สรุปได้ว่าแนวความคิดทางการเมืองของมหาตมะ คานธี มีพื้นฐานความคิดอิงหลักทางศาสนาฮินดูโดยการประยุกต์ใช้หลักธรรมทางศาสนาฮินดูและศาสนาอื่นๆ เช่น พระพุทธศาสนาและคริสต์ศาสนา เป็นต้น คุณค่าแนวความคิดของท่านอาจแบ่งเป็น ๒ ส่วน คือ ส่วนแรก คุณค่าทางด้านจิตใจ โดยท่านได้นำวิธีการแบบ "อหิงสา" มาใช้กับแนวความคิดทางการเมืองของท่าน อหิงสาเป็นผลของหลักสัตยาเคราะห์ในภาคปฏิบัติ หลักการสัตยาเคราะห์เป็นหลักการที่ท่านสร้างขึ้นเอง โดยท่านได้รับอิทธิพลจากการขัดเกลาทางสังคมระหว่างศาสนาต่างๆ การใช้วิธีต่อสู้ทางการเมืองแบบ "อหิงสา" เป็นระบบจริยธรรมของอินเดีย คือการไม่ใช้ความรุนแรง (Non-Violence) และเน้นพลังแห่งความรัก พลังแห่งความดีงามมาแก้ปัญหาทางการเมือง รวมทั้งผู้ปกครองจะต้องเอื้ออำนวยต่อวัตถุประสงค์ดังกล่าว

๒.๔ ประเภทของอหิงสา

ประเภทของอหิงสาท่านเน้นหลักธรรมสำหรับผู้ที่อยู่ในสังคมทุกคน ในทางการเมืองมหาตมะ คานธี นำวิธีการ "อหิงสา" มาเป็นวิธีการต่อต้านผู้ปกครองที่ไม่เป็นธรรมจนประสบความสำเร็จนำเอกราชมาสู่อินเดียได้ สัตยาเคราะห์เป็นทั้งหลักการ การบริหารจัดการและเป็นขบวนการต่อสู้ทางการเมืองแบบเฉพาะของมหาตมะ คานธี หลักการเด่นของ "สัตยาเคราะห์" คือการไม่ใช้ความรุนแรง (Non-Violence) เป็นการต่อสู้ระหว่างความดีและความชั่ว สัตยาเคราะห์ขึ้นอยู่กับหลักการ ๒ อย่างคือ ๑) สัจธรรมและศรัทธาในสัจธรรม ๒) การดำเนินการอย่างต่อเนื่องและมั่นคง ดังนี้

๒.๔.๑ สัจธรรมและศรัทธาในสัจธรรม

อหิงสาในทัศนะของมหาตมะ คานธีต้องประกอบด้วยหลัก ๕ ประการ คือ ความรัก ความอดทนความกล้าหาญ ความบริสุทธิ์ และความซื่อสัตย์ โดยกล่าวถึงความรักว่า “ความรักเป็นพลังอำนาจที่ยิ่งใหญ่ที่สุดที่โลกรู้จักและขณะเดียวกันก็เป็นสิ่งที่ย่อนโยนที่สุดที่มนุษย์รู้จักด้วย” ดังนั้นการต่อสู้ตามหลักอหิงสาจึงต้องมีความรักต่อเพื่อนมนุษย์และสรรพสิ่ง

และเอาชนะศัตรูด้วยความรักโดยที่“หนทางแห่งความดีนั้นดำเนินไปอย่างเชื่องช้า”มหาตมะ คานธี จึงสอนให้รู้จักความอดทน“บุคคลผู้ต้องการประกอบคุณงามความดีนั้นย่อมไม่เห็นแก่ตัว และไม่รีบร้อนเขารู้ดีว่าการทำให้ผู้อื่นซาบซึ้งในคุณงามความดีนั้นต้องอาศัยเวลา” หลักสำคัญประการหนึ่งของอหิงสาคือความกล้าหาญ มหาตมะ คานธี กล่าวว่า “ความกล้าหาญหมายถึง การปราศจากความกลัวในทุกลักษณะมันเป็นเสรีภาพจากความเกรงกลัวในลักษณะต่างๆเช่น ความกลัวตาย ความกลัวการประทุษร้าย การกลัวความจน หิวโหย ตกต่ำคำวิพากษ์วิจารณ์และความโกรธแค้นจากบุคคลอื่น เป็นต้น”

การต่อสู้ในแนวทางอหิงสาจะต้องเป็นผู้ที่มีความบริสุทธิ์ทั้งกาย วาจา ใจปราศจาก อุกุศลจิตหรือสิ่งเคลือบแฝงใด ๆ และต้องเป็นคนที่ซื่อสัตย์ทั้งต่อตนเองและผู้อื่นอย่างเคร่งครัด ยอมรับความผิดพลาดอย่างองอาจ มหาตมะ คานธี ให้ความสำคัญต่อความซื่อสัตย์เป็นอย่างมาก โดยได้เน้นในเรื่องของ สัตยา(Satya) หรือความสัตย์ กับสัตยาเคราะห์ (Satyagraha) หรือพลังแห่งความสัตย์ ไว้เป็นพิเศษโดยบันทึกไว้ว่าการไม่ใช้ความรุนแรง หรืออหิงสาเป็น“พลังที่แท้จริงเพียงอย่างเดียวของชีวิต”และที่ใดมีอหิงสาก็มีความสัตย์ และความสัตย์ก็คือพระเจ้า สำหรับสัตยาเคราะห์ มหาตมะ คานธีได้ให้อธิบายว่าหัวใจ ของสัตยาเคราะห์ คือ “การอุทิศชีวิตให้กับสิ่งที่ตนเชื่อว่าถูกต้อง”และ“ผู้ปฏิบัติสัตยาเคราะห์นั้นได้ตายจากกายของตน ตั้งแต่ก่อนที่ศัตรูจะพยายามผลาญชีวิตของเขาเสียอีกกล่าวคือเขาเป็นอิสระจากการติดยึดอยู่กับร่างกายและมีชีวิตอยู่กับชัยชนะแห่งจิตวิญญาณเท่านั้น”เงื่อนไขของความสำเร็จแห่ง สัตยาเคราะห์มีด้วยกัน ๔ ประการ คือ (๑) ผู้ปฏิบัติสัตยาเคราะห์จะต้องไม่มีความเกลียดชัง ฝ่ายตรงข้ามอยู่ในใจ (๒) ประเด็นในการต่อสู้จะต้องเป็นประเด็นที่มีเนื้อหาจริงจังและเป็นเรื่อง ที่ถูกทำนองคลองธรรม (๓) ผู้ปฏิบัติสัตยาเคราะห์จะต้องพร้อมที่จะทนทุกข์ทรมานจนถึงที่สุด (๔) การสวดภาวนาเป็นปัจจัยสำคัญสูงยิ่งต่อสัตยาเคราะห์เพราะความศรัทธาในพระเจ้าเป็น สิ่งจำเป็นต่อสัตยาเคราะห์ การต่อสู้ในแนวทางอหิงสาของมหาตมะ คานธีผ่านการทดสอบครั้ง แล้วครั้งเล่าทั้งจากตนเองคนรอบข้าง เพื่อนร่วมชาติ และศัตรู แต่ไม่ว่าการทดสอบจะหนักหนา

สาหัสขนาดไหน มหาตมะ คานธีก็ไม่เคยลดราหรือเลิกล้มปณิธานของตนจนในที่สุดวิถีและปรัชญาของมหาตมะ คานธีก็เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป^{๒๔} ภายใต้ปัญหาความรุนแรงทางสังคม และการเมืองระดับต่างๆ ที่มหาตมะ คานธี ได้เผชิญท่านได้ใคร่ครวญและคิดหาทางแก้ปัญหา ซึ่งในที่สุดท่านพบว่าอหิงสาหรือวิธีการที่ไม่ใช้ความรุนแรงเป็นสิ่งที่ดีที่สุด แต่การไม่ใช้ความรุนแรงหรือสันติวิธีนั้นไม่ใช่ของง่ายที่จะเข้าใจและนำมาสู่การปฏิบัติ ผู้ที่จะกระทำตามวิธีนี้ให้ได้ผลจะต้องเข้าใจถึงรากฐานของความคิดและต้องอาศัยกำลังใจที่กล้าหาญและมุ่งมั่นให้การปฏิบัติได้ผล

๒.๔.๒ การดำเนินการอย่างต่อเนื่องและมั่นคง

มหาตมะ คานธีจึงย้ำหนักแน่นมากในเรื่องนี้ว่าต้องถือเป็นคุณสมบัติสำคัญขั้นพื้นฐานของโครงการสร้างสรรค์ของท่านในการทำสัตยาเคราะห์ให้ไม่เพียงแต่เท่านั้น วินัยและการทำงานเป็นกลุ่มจำจะต้องสร้างให้เกิดในหมู่ประชาชนด้วยการฝึกฝนอบรมอย่างต่อเนื่อง จะต้องสอนประชาชนให้เข้าใจในเรื่อง เช่น กระบวนการความร่วมมือ, ความสามัคคีในชุมชนที่แม้จะมีความแตกต่างกันทางสังคมและวัฒนธรรมชาติพันธุ์, ความกล้าหาญ, การคำนึงถึงการทำประโยชน์และความดีงามเพื่อสังคมส่วนรวม, การเป็นที่พึ่งของตนเองได้, การทำให้ตัวเองมีคุณประโยชน์ต่อสังคมในหลายๆด้าน, และ ประชาชนจะต้องมีพลังเข้มแข็งทางร่างกาย พลังจิตใจ และพลังคุณธรรม ทุกสิ่งอย่างที่คุณกล่าวมานี้จะสามารถทำได้โดยผ่านความพยายามเชิงสร้างสรรค์ ซึ่งเสนอเป็นกิจกรรมนำทางโดยท่านมหาตมะ คานธี ตัวอย่างเช่น โครงการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจในหมู่บ้าน, การศึกษา, การละเลิกเครื่องดื่มสุรายาเมา, การเลิกแบ่งชั้นวรรณะ และเลิกเหยียดหยามคนต่ำวรรณะ, สามัคคีภาพระหว่างคนต่างศาสนาและเผ่าพันธุ์, ยกระดับสตรีให้เท่าเทียมกันกับบุรุษ, การสาธารณสุข, ความสะอาด, ปรับปรุงการโภชนาการ, สวัสดิการเด็กและเยาวชน, ฯลฯ. ดังนั้น สัตยาเคราะห์ในด้านการเมืองจึงมิใช่เพียงแค่แผนปฏิบัติการ

^{๒๔} ราลีถึงมหาตมะคานธี, <http://www.psevikul.com>, [๑๒ มีนาคม ๒๕๕๘].

เฉพาะกิจเฉพาะช่วงเวลา ไม่ใช่ว่าจบแล้วก็เลิกกันไป สำเร็จตามเป้าหมายแล้วก็ไม่ต้องมาทบทวนทำกันอีกต่อไป; สัตยาเคราะห์คาดหวังให้เป็นกิจกรรมต่อเนื่องทำไปเป็นชีวิตประจำวันด้วย ทำกิจกรรมสร้างสรรค์ที่ไม่ใช่เรื่องการเมืองด้วย ทำงานรอบด้านเพื่อการพัฒนาตัวบุคคลนั้นๆเอง ตั้งแต่แรกเกิดจนจนไปจนถึงเวลาลงหลุมฝังศพ

ในเรื่องสัตยาเคราะห์ หรือการขัดปิ่นโดยไม่ใช้ความรุนแรง ดังที่คิดโดยมหาตมะคานธีให้บทเรียนที่สำคัญสำหรับพวกชาวตะวันตกที่เป็นนักสันติวิธีและพวกต่อต้านสงคราม นักสันติวิธีชาวตะวันตกที่ผ่านมามักจะทำได้ไม่สำเร็จ เพราะเขาเหล่านั้นคิดเพียงว่าสามารถต่อต้านขัดปิ่นสงครามได้ด้วยการณรงค์โฆษณาชวนเชื่อและการต่อต้านโดยใช้จิตสำนึกพื้นฐาน และการจัดกระบวนการวิธีตกลงยอมความขัดแย้งเท่านั้น ท่านมหาตมะคานธีแสดงให้เห็นว่าถ้าจะให้การใช้ความรุนแรงสัมฤทธิ์ผล จำต้องมีความพยายามเชิงสร้างสรรค์ในทุกด้านของวิถีชีวิต ทั้งด้านส่วนตัว, สังคม, เศรษฐกิจ, และ ด้านการเมือง ทุกด้านที่ว่ามันจำเป็นต้องมี การบริหารจัดการ จัดทำรูปแบบใหม่ให้ประชาชนสามารถเรียนรู้ได้ว่าการที่จะเป็นคนรักสันติไม่ใช้ความรุนแรงได้นั้นจะต้องทำเช่นไรในชีวิตประจำวัน ให้รู้จักจัดการงานในชีวิตตนให้เกิดความร่วมมือกับผู้อื่น โดยยึดสันติวิธีเป็นพื้นฐาน แล้วจึงจะได้บังเกิดพลังเข้มแข็งพอเพียง และเกิดความเป็นผู้มีคุณค่าหลากหลายทาง ทำให้พร้อมที่จะทำกิจกรรมที่ไม่ใช้ความรุนแรงต่อสู้กับฝ่ายตรงข้ามที่ใช้ความรุนแรงจัดการกับปัญหาขัดแย้ง^{๒๕}

กระบวนการไม่ใช้ความรุนแรงในด้านการเมืองจึงมิใช่เพียงแค่เรื่องการอบรมสั่งสอน หรือ มิใช่แม้กระทั่งการตั้งศาลอนุญาโตตุลาการ หรือสันนิบาตชาติ (League of Nations) แต่มันคือการก่อร่างสร้างทุกอย่าง ดูก่อกำพวงด้วยอิฐที่ละก้อนๆ ด้วยความอดทน ขยันหมั่นเพียร สร้างระเบียบสังคมและเศรษฐกิจใหม่ที่ไม่มีความรุนแรง ทั้งหมดนี้ที่สุดแล้วก็ต้องขึ้นอยู่กับกำจัดการความรุนแรงให้สูญสิ้นไปจากหัวใจของบุคคลทำให้บุคคลนั้นเปลี่ยนผันไป

^{๒๕} Gandhi, M.K., Non-Violence Resistance, First edition 1951, Schocken Books, New York, 1961, 6th Printing 1971 : 404.

เป็นคนใหม่ที่มีวินัยในตนเอง มหาตมะ คานธี ได้สร้างมรดกทางความคิดไว้ให้เรื่องการจัดทำรูปแบบกระบวนการและเทคนิคจำเป็นพื้นฐานในเรื่องสัตยาเคราะห์ (Satyagraha) และการไม่ใช้ความรุนแรง (หรือในภาษาสันสกฤตว่า “ Ahimsa” / “อหิงสา”) มหาตมะ คานธี ยังได้แสดงวิธีการทำสัตยาเคราะห์เห็นเป็นตัวอย่างด้วยมากมาย ไม่เป็นที่ต้องสงสัยเลยว่าในการพัฒนากระบวนการสัตยาเคราะห์ในรูปแบบและวิธีการที่หลากหลายนั้น ล้วนเป็นหนทางในการเอาชนะความรุนแรงทั้งสิ้น และยังเห็นผลชัดมากขึ้นเป็นพิเศษ ในการดำเนินชีวิตแบบกลุ่มชน มหาตมะ คานธีได้สร้างหมุดหมายใหม่ในประวัติศาสตร์แห่งมวลมนุษยชาติ ที่กำลังเคลื่อนขบวนไปข้างหน้าสู่สันติภาพพร้อมด้วยแรงปรารถนาอันดีงามบนโลกมนุษย์นี้ ตัวท่านเองมิได้เคยอ้างว่าวิธีของท่านเป็นวิธีที่พร้อมสำเร็จเสร็จสิ้นสมบูรณ์ เพราะท่านถือตนเองว่าเป็นเพียงผู้บุกเบิกทางคิดและเป็นผู้จัดกระบวนการทดลองกับความจริงด้วยความนอบน้อมถ่อมตนเท่านั้น ดังนั้นศาสตร์แห่งสัตยาเคราะห์จึงยังคงอยู่ในระหว่างทดลองปฏิบัติการไปเรื่อยๆ ทว่าคำสอนและประสบการณ์จากท่านเป็นสิ่งทรงคุณค่ามากสำหรับนักศึกษา และ ผู้สร้างศาสตร์สาขานี้ในอนาคต จุดมุ่งหมายของหนังสือเล่มนี้คือการช่วยให้การทำให้ผู้อ่านงานของมหาตมะ คานธี ได้มีโอกาสงานเขียนอันเป็นถ้อยคำของท่านโดยตรง และเป็นงานเขียนของท่านที่ละเอียดครอบคลุมทุกด้านเท่าที่จะเป็นไปได้

ดังนั้นวิธีการแบบอหิงสา จึงประมวลหลักการของสัตยาเคราะห์และการเรียกร้องเอกราชหรือการปกครองตนเองเข้าไว้ด้วยกัน นอกเหนือจากเชื่อมโยงปัจเจกบุคคลและมนุษยชาติทั้งหมดไว้ภายใต้หลักการอหิงสาและความรักแบบนี้ จึงควบคุมการยกระดับสังคมให้เป็นอยู่อย่างสมศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ แต่ในความเป็นจริงมีบุคคลมากมายกล่าวอ้างถึงความชอบธรรมของอำนาจ และการใช้ความรุนแรงในสถานการณ์และปฏิเสธวิธีการและความคิดแบบอหิงสว่าไม่มีทางเป็นไปได้ในทางปฏิบัติในโลกแห่งความเป็นจริงและสภาพสังคมที่ซับซ้อน แต่มหาตมะ คานธี กล่าวทวนกระแสความเชื่อเหล่านี้ว่า ปัจจุบันคนชอบพูดกันว่าเป็นการเหลือวิสัยที่จะให้สังคมดำเนินไปตามวิถีทางอหิงสา ข้าพเจ้าขอแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่อง

นี้ด้วยสักคนในครอบครัวใด ครอบครัวหนึ่ง หากลูกชายจะตบหน้าผู้เฒ่า ลูกชายจะไม่ตบหน้าพ่อเป็นการตอบแทนที่เป็นเช่นนี้มีใช่เป็นเพราะลูกชายกลัวฝ่ามือของพ่อ แต่เป็นเพราะลูกรู้ตัวดีว่าที่พ่อตบหน้าเขาเพราะเขาได้สร้างความผิดหวังให้กับพ่อ ข้าพเจ้าคิดว่านี่เป็นบทสรุปของประเด็นที่ว่าสังคมของเราควรจะปกครองในรูปแบบใด เพราะครอบครัวเป็นเช่นใดสังคมก็เป็นเช่นนั้น สังคมก็คือครอบครัวใหญ่นั้นเอง^{๒๖}

๒.๕ ความสำคัญของอหิงสา

สันติวิธีตามแนวทางของมหาตมะ คานธีนั้นเป็นการมุ่งเน้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อสิ่งที่ไม่เป็นธรรม ที่ไม่ใช่ความรุนแรง บนฐานความคิดที่ว่า การใช้ความรุนแรงเป็นวิธีที่ดีที่สุด และเป็นพลังยิ่งใหญ่ในการเปลี่ยนแปลงสังคม ผู้เลื่อมใสในอหิงสาต้องฝึกตนเองให้มีความเสียสละอย่างสูงสุดเพื่อไม่ให้เกิดความกลัว ไม่กลัวว่าจะต้องสูญเสียอวัยวะ ทรัพย์สินสมบัติหรือแม้แต่ชีวิต การรักคนที่เกลียดเรานั้น เป็นเรื่องยากที่สุด แต่ก็เป็นที่กระทำได้หากเรามีกำลังใจ แน่วแน่ แนวทางการเรียกร้องในสิ่งที่ต้องการแบบมหาตมะ คานธีนั้นจะเกี่ยวกับการใช้ความรัก ความเมตตาต่อผู้ที่คัดค้านต่อต้าน และใช้ความเอื้ออารีที่สูงที่สุดต้องสามารถรักและเมตตาศัตรูได้ อานิสงส์ที่ดีที่สุดของอหิงสาก็คือ อหิงสาไม่ทิ้งร่องรอยแห่งความเคียดแค้นไว้เบื้องหลัง อหิงสาจะทำให้ศัตรูกลายเป็นมิตรได้ในที่สุด ผู้ที่ยอมรับอหิงสานั้นจะยึดถือในความรักต่อเพื่อนมนุษย์ทุกคน ผลที่มหาตมะ คานธีได้รับ อาทิ กรณีการปกครองอินเดียโดยประเทศอังกฤษ ชาวอังกฤษจำนวนไม่น้อยให้ความรักและเมตตาต่อมหาตมะ คานธี แม้ว่ามหาตมะคานธีจะประณามนโยบายของประเทศอังกฤษในการปกครองอินเดีย แต่เขาไม่ได้แสดงความเกลียดชังต่อชาวอังกฤษสรุปหลักการอหิงสาหรือการใช้ความรุนแรงของมหาตมะ คานธี ได้ดังนี้

^{๒๖} คานธี, โมहनทาส การามจันทร์, *โลกทั้งผองพี่น้องกัน*, แปลโดยกรุณา-เรืองอุไร กุศลาลัย, หน้า

๑. การรักและมีเมตตาเฉพาะแก่ผู้ที่เรารักเท่านั้น ไม่ใช่อหิงสา การรักและมีเมตตาแก่ผู้ที่เกลียดเรานั้นแหละคืออหิงสา ดังที่มหาตมะ คานธีได้กล่าวว่า “ข้าพเจ้าตระหนักดีว่าการปฏิบัติตนตามกฎหมายแห่งความรักเช่นนี้ ไม่ใช่เป็นเรื่องง่าย แต่การกระทำความดีความงามทุกอย่างล้วนเป็นเรื่องยากทั้งสิ้น การรักคนที่เกลียดเรานั้น เป็นเรื่องยากที่สุด” อหิงสานั้นจะต้องเริ่มที่จิตใจของเราต้องไม่เต็มไปด้วยความอาฆาตมาดร้าย สรุปได้ว่าให้มีความรักและเมตตาทั้งผู้ที่เรารักและผู้ที่เกลียดเราด้วย

๒. การใช้อหิงสาจำเป็นต้องเรียนรู้และฝึกฝนเพื่อให้ตนเองเป็นผู้เสียสละอย่างสูงสุดเพื่อไม่ให้เกิดความกลัว ไม่กลัวว่าจะต้องสูญเสียไม่ว่าจะเป็นอวัยวะ ทรัพย์สินสมบัติหรือแม้แต่ชีวิต

๓. การต่อสู้แบบ “สัตยาเคราะห์” หรือที่เรียกกันว่าต่อสู้ “ดื้อแพ่ง” ผู้ต่อสู้จะต้องไม่ใช่กำลังกับฝ่ายปรปักษ์ ไม่ทำร้าย ทำลายชีวิตของคู่ต่อสู้ ผู้ต่อสู้จะต้องมีความอดทนและเห็นใจฝ่ายที่เป็นปรปักษ์ ความอดทนหมายถึงการยอมรับทุกข์ด้วยตนเอง ไม่ทำให้ผู้อื่นได้รับทุกข์ เช่น การยอมรับโทษจากการไม่ปฏิบัติตามกฎหมาย ผู้ที่ยึดถือแนวทางอหิงสา จะพร้อมยอมตายเพื่ออุดมการณ์ เช่น มหาตมะ คานธีจะหาให้อินเดียได้รับเอกราช โดยมหาตมะ คานธียอมพลีชีพของตนเองเพื่อให้บรรลุในสิ่งที่ประสงค์ มหาตมะ คานธีได้กล่าวว่า เราไม่สามารถ “เอาชนะความเกลียดชัง ด้วยความเกลียดชัง” “เอาชนะความรุนแรงด้วยความรุนแรง” “เอาชนะความชั่วร้าย ด้วยความชั่วร้าย”^{๒๗}

ความคิดแบบอหิงสาของคานธีเกี่ยวข้องกับความคิดพื้นฐานของท่าน ซึ่งร้อยประสานกับแนวความคิดหลัก ๓ ประการ คือ สัตยะ (SATYA) อหิงสา (AHIMSA) และสัตยาเคราะห์ (SATYAGRAHA) สัตยะ หรือ สัจจะ อันเป็นคุณธรรมสูงสุดที่มหาตมะ คานธี ยึดถือนั้นหมายถึง "ความเจริญอันสูงสุดที่แสดงถึงเอกภาพของชีวิตทั้งมวล ท่านรู้ซึ่งถึงสัจจะมาแต่ด้วย

^{๒๗} กรูณา เรื่องอุไร กุศลาสัย แปล ชีวิตประวัติของข้าพเจ้า โดยมหาตมะ คานธี, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๔๒), หน้า ๑๓๘.

เยาว์ทั้งจากอิทธิพลในครอบครัวที่มีบิดาเป็นผู้ปกครองรัฐที่แม้จะไม่ร่ำรวย แต่มีชื่อเสียงทางด้านความซื่อสัตย์และรักความเป็นธรรม มีมารดาที่เคร่งศาสนา รวมทั้งความรู้ต่างๆ ที่ท่านเรียนรู้ภายใต้วัฒนธรรมฮินดู คานธีได้กล่าวว่าสิ่งซึ่งฝังรากลึกลงในหัวใจของท่านคือความรู้สึกที่ว่าทุกสิ่งทุกอย่างมีศีลธรรมเป็นพื้นฐานและหัวใจของศีลธรรมคือ "สัตยะ" และเมื่อท่านได้ศึกษาศาสนาอื่น ๆ เช่น คริสต์พุทธ ท่านก็ได้ถือว่า "สัตยะ" นี้เป็นเสมือนศาสนา "สัตยะ" คือการแสดงออกในรูปลักษณะของความรักและการรับใช้สรรพสัตว์ คานธีเสนอในเชิงอภิปรายว่า สัตยะหมายถึงพระเป็นเจ้า สิ่งที่ท่านแสวงหามาตลอดคือ สัจจการแห่งตน (self-realization) อันได้แก่การเผชิญหน้ากับพระผู้เป็นเจ้า และความเชื่อนี้ช่วยให้คานธีมีความรู้สึกที่ "ประจักษ์ถึงพระผู้เป็นเจ้าอย่างซึ่งหน้าข้าพเจ้ารู้สึกถึงพระองค์ในทุกอณูของร่างกาย" จากประวัติของคานธีแสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญต่อการรักษา "สัจจะ" ของท่าน เมื่อท่านอายุได้ ๑๙ ปี ตระกูลคานธีส่งท่านไปศึกษาต่อที่อังกฤษจนจบปริญญาทางกฎหมายและสอบได้เนติบัณฑิต ก่อนเดินทางไปศึกษาต่อท่านได้ให้สัจจะกับมารดาว่าจะไม่แต่งงานสุรา เนื้อสัตว์ และอิสตรี ซึ่งท่านได้รักษาสัจจะอย่างเต็มที่ส่วนเรื่องของฮิงसानั้น คานธีถือว่าเป็นคุณธรรมอีกประการหนึ่งในตัวท่านนอกจากสัจจะ ซึ่งทำให้มองเห็นว่าความสัจจะจึงเป็นหลักธรรมสำคัญอีกอย่างหนึ่งในการสร้างความน่าเชื่อถือและศรัทธาให้มีแก่ประชาชนทั่วไปในอินเดีย เพื่อที่จะรวมพลังในการเรียกร้องความเป็นธรรมภายใต้สันติวิธี

๒.๖ แนวทางการปฏิบัติของฮิงสา

แนวทางฮิงสาของคานธี จะต้องมีความรักและมีเมตตาโดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อผู้ที่เกลียดเรา หรือต่อผู้ที่เราประทุรัง การชุมนุมประท้วงในสังคมไทยนั้น จะเป็นการดียิ่งขึ้นถ้าผู้นำการประท้วงและผู้เข้าร่วมประท้วง ไม่ได้ทำไปด้วยความเกลียดชัง แต่ใช้ความรักและความเมตตาโดยยึดที่ผลลัพธ์ที่จะเกิดขึ้นอย่างมุ่งมั่น กล่าวคือเป็นการประท้วงต่อนโยบาย กฎหมายของรัฐที่ไม่เป็นธรรม แต่ไม่ได้โจมตีหรือเกลียดชังบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ถ้าใช้ความรักและความ

เมตตาการแสดงความคิดเห็น การวิพากษ์ วิจารณ์ก็จะลดความรุนแรงลงไปได้และข้อเรียกร้องก็มีโอกาสได้รับการพิจารณามากยิ่งขึ้น และเมื่อภายหลังการประท้วงเสร็จสิ้น ถ้ายังต้องทำงานร่วมกันต่อไป ก็ยังสามารถทำงานร่วมกันต่อไปได้ การประท้วงด้วยความเกลียดชังนั้นไม่ได้ก่อให้เกิดผลอันสร้างสรรค์ และยังอาจจะนำมาซึ่งความรุนแรงได้เพิ่มมากขึ้นทั้งจากผู้มีอำนาจรัฐ หรือจากประชาชนกลุ่มอื่นที่เป็นแนวร่วมกับอำนาจรัฐ การใช้ความรักและเมตตาต่อผู้ที่เราประท้วงนั้น มีความสอดคล้องกับพระธรรมในศาสนาพุทธ คือ พรหมวิหาร ๔ ซึ่งประกอบด้วย เมตตา เมตตาเมตตา และอุเบกขา กล่าวคือมีความรักต่อทุกคนไม่ว่าจะนับถือศาสนา เชื้อชาติ เพศ ใด

การเรียกร้องต่อสิ่งที่ไม่เป็นธรรมนั้นมีความชอบธรรมและได้รับการสนับสนุนจากประชาชนมาก ดังนั้นการชุมนุมประท้วงจะเป็นการดียิ่งขึ้นถ้าการชุมนุมประท้วงจะเป็นไปเพื่อผลประโยชน์ของสาธารณะ เกิดประโยชน์ต่อสังคมและส่วนรวมไม่เกิดประโยชน์ต่อเฉพาะกลุ่มของตนเอง แต่ถ้าการชุมนุมประท้วงนั้นเป็นไปเพื่อผลประโยชน์ของกลุ่มตนเอง ก็ต้องพยายามอธิบายต่อสาธารณะให้เห็นว่าเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมอย่างไร เพื่อการสนับสนุนจากมวลชน หรืออย่างน้อยก็ต้องไม่ทำให้สูญเสียแนวร่วมไป และอาจต้องพยายามหลีกเลี่ยงการชุมนุมที่กระทบต่อสิทธิ เสรีภาพของประชาชนโดยทั่วไป หรือต้องทำให้กระทบน้อยที่สุดเท่าที่จะกระทำได้^{๒๘}

การใช้แนวทางสันติวิธีในการแก้ไขปัญหาก็เป็นกรณีที่ไม่ได้เน้นที่ผลลัพธ์ แต่เน้นกระบวนการ คือ ประกันได้ว่าจะไม่ให้เกิดการนองเลือด และ ลดความสูญเสียได้อย่างมากมาย นอกจากนี้การใช้ความรุนแรง อาทิ ความรุนแรงของผู้ชุมนุมประท้วงเป็นการเปิดช่องให้ผู้มีอำนาจใช้ความรุนแรง และมีความชอบธรรมที่รัฐจะใช้กำลังเข้าปราบปรามเช่นกัน หลักการในการดำเนินการสันติวิธี เริ่มจากพูดคุยกันด้วยความเสมอภาค

^{๒๘} กรุณา เรืองอุไร กุศลสย แบล ชีวิตประวัติของข้าพเจ้า โดยมหาตมะ คานธี, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ศยาม, ๒๕๔๒), หน้า ๑๔๔.

เพื่อแสวงหาทางออกร่วมกัน (ต่างจากการพูดเพื่อให้ยุติปัญหา) โดยมีความเชื่อตามหลักอนิจจัง คือทุกสิ่งทุกอย่างไม่มีความแน่นอน สามารถเปลี่ยนแปลงได้เสมอ ไม่ยึดติดกับข้อตกลงตายตัว ต้องเคารพความเป็นเพื่อนมนุษย์ระหว่างกันจึงจะสามารถเจรจาและ หาข้อตกลงร่วมกันได้ เรียกว่าต้องมีความเสมอภาคกันทั้งความเป็นมนุษย์ ความสามารถในการเจรจาและความเสมอภาคของข้อมูลข่าวสาร วิธีการของแนวทางสันติวิธี เริ่มจาก ๑. เชื่อมมั่นในความมีคุณค่าของสันติวิธี ๒. สร้างและฝึกทักษะในการจัดการปัญหาความขัดแย้ง สันติวิธีอาจแบ่งได้เป็น ๒ ความหมาย คือ ๑) เป็นวิธีที่กลุ่มบุคคลหรือมวลชนใช้ต่อสู้เพื่อให้ได้ในสิ่งที่ตนปรารถนาในบางอย่างหรือเพื่อให้รัฐหรือผู้ที่มีอำนาจเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม เช่น การจัดการชุมนุม หักงานประท้วง การดื้อแพ่ง เช่น การปิดถนน เป็นต้น โดยไม่ได้ใช้ความรุนแรง สันติวิธีในแนวทางนี้มุ่งให้ได้รับชัยชนะของฝ่ายตนเอง และ ๒) เป็นวิธีการจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น เช่น มุ่งแก้ไขให้เกิดผล หรือ จัดการให้ ความขัดแย้งอยู่ในกรอบหรือ การแปรเปลี่ยนความขัดแย้งเป็นรูปแบบอื่น สันติวิธีในแนวทางนี้ รวมถึงการพูดเจรจาต่อรอง เพื่อให้ได้ข้อตกลงร่วมกัน เป็นที่พอใจหรือยอมรับร่วมกันทุกฝ่ายได้^{๒๙}

สันติวิธีตามแนวทางของมหาตมะ คานธี ในการต่อสู้แบบ “สัตยาเคราะห์” หรือที่เรียกกันว่าต่อสู้ “ดื้อแพ่ง” นั้น ข้าพเจ้าพบว่าเพื่อพิสูจน์สัจจะ ผู้ต่อสู้จะต้องมีความอดทนและเห็นใจฝ่ายที่เป็นปรปักษ์ หากเราใช้ความรุนแรงเข้าแก้ไขปัญหาแล้วไซ้ ปัญหาจะเพิ่มมากยิ่งขึ้น และวันแห่งอิสรภาพ ซึ่งเรามุ่งมาดปรารถนา จะยังอยู่ห่างไกลออกไป การรักและมีเมตตาเฉพาะแก่ผู้ที่รักเราเท่านั้น ไม่ใช่ชิงช้า การรักและมีเมตตาแก่ผู้ที่เกลียดเรานั้นแหละคือ อหิงสาที่ต้องใช้ความรักและความอดทน ผลจากความเชื่อและความศรัทธาต่อพระผู้เป็นเจ้าในศาสนาฮินดู มหาตมะ คานธีได้นำหลักการสัตยาเคราะห์มาปฏิบัติเพื่อแก้ไขปัญหาคความรุนแรงต่างๆที่เกิดขึ้นในขณะนั้น การเรียกร้องดำเนินไปอย่างสันติวิธีกล่าวคือ แนวทางอหิงสาเป็นแนวทางที่

^{๒๙} คานธี, โมहनทาส การามจันทร์, *โลกทั้งผองพี่น้องกัน*, แปลโดยกรุณา-เรืองอุไร กุศลาสัย, หน้า ๑๒๒.

ไม่นิยมความรุนแรงและต้องยึดถือสัจจะควบคู่ไปด้วยจึงจะบรรลุถึงหลักอหิงสาตามข้อเรียกร้องได้ นอกจากนี้ชัยชนะยังได้อธิบายถึงความแตกต่างในทัศนะของมหาตมะ คานธี เกี่ยวกับหิงสาและอหิงสา กล่าวคือ หิงสาคือ การประสังค์ร้ายไม่ว่าจะด้านกาย วาจา ใจ เพื่อลดปัญหาของการเกิดความรุนแรงอันจะนำไปสู่ความสูญเสียต่อบุคคล สังคม ร่างกายและทรัพย์สิน ซึ่งเป็นหนทางแห่งการต่อสู้อย่างสันติวิธีและเพื่อความเข้าใจในหลักการของอหิงसानันจะนำไปสู่การดำ เนินชีวิตที่ถูกต้อง^{๓๐}

หัวใจของ "สัตยาเคราะห์" คือ "การอุทิศชีวิตให้กับสิ่งที่ตนเชื่อว่าถูกต้อง" เงื่อนไขแห่งความสำเร็จของสัตยาเคราะห์มี ๔ ประการด้วยกัน คือ (๑) ผู้ปฏิบัติสัตยาเคราะห์จะต้องไม่เกลียดชังฝ่ายตรงข้าม (๒) ประเด็นในการต่อสู้จะต้องเป็นเรื่องที่มีเนื้อหาจริงจึงเป็นเรื่องถูกต้องทำนองคลองธรรม (๓) ผู้ปฏิบัติสัตยาเคราะห์ต้องพร้อมที่จะยอมทนทุกข์ทรมานจนถึงที่สุด (๔) การสวดภาวนาเป็นปัจจัยที่สูงส่งสำหรับสัตยาเคราะห์ เพราะศรัทธาในพระผู้เป็นเจ้าเป็นสิ่งจำเป็น สำหรับคานธีการปฏิบัติสัตยาเคราะห์มิใช่สิ่งที่จะกระทำได้ง่าย แต่เป็นภาคปฏิบัติที่สอดคล้องประสานกันกับสัจจะและอหิงสา คานธีได้อุทิศชีวิตของท่านใคร่ครวญถึงวิธีการเหล่านี้ และได้ปฏิบัติด้วยตนเองในการต่อสู้กับความยุติธรรมทางสังคมในระดับต่าง ๆ ที่ท่านพบเห็น เช่น เรื่องการกดขี่ทางวรรณะในสังคมฮินดู ความไม่เป็นธรรมที่ชาวเอเชียและอินเดียได้รับจากรัฐบาลผิวขาวในอาฟริกาใต้การปกครองและกฎหมายที่ไม่เป็นธรรมของอังกฤษที่มีต่ออินเดีย ฉะนั้นในการต่อสู้แบบสัตยาเคราะห์ซึ่งแม้จะเป็นเรื่องของศาสนา แต่ก็เป็นศาสนาที่ไม่อาจแยกจากการเมือง คานธีกล่าวว่า การแสวงหาสัจจะและการพยายามบรรลุศักยภาพของตนด้วยการหันเข้าสู่ศรัทธาในพระผู้เป็นเจ้า ทำให้ผู้ใช้สัตยาเคราะห์ต้องเข้ามามีส่วนทางการเมืองอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ อย่างไรก็ตามเรื่องที่จะต่อสู้จะไม่หยุดอยู่แค่ปัญหาเฉพาะหน้าเท่านั้น แต่จะต้องมองไกลไปถึงอนาคตด้วยการต่อสู้ของคานธีก่อนที่จะถึงขบวนการกู้เอกราชของอินเดียนั้น ได้

^{๓๐} Gandhi, M.K., Non-Violence Resistance, First edition 1961, Schocken Books, New York, 1961, P. 144.

ดำเนินมาเป็นเวลานานนับจากท่านจบกฎหมายจากอังกฤษและประกอบอาชีพทนายความ ท่านได้เดินทางไปอาฟริกาใต้ เมื่อ ค.ศ. ๑๘๙๓ และได้เริ่มการต่อสู้แบบอหิงสา ตั้งแต่ ค.ศ. ๑๘๙๗ เมื่อถึง ค.ศ. ๑๙๐๖ ท่านได้บัญญัติคำว่า "สัตยาเคราะห์" ขึ้นใช้เป็นครั้งแรกในอาฟริกาใต้ ผู้ที่มีความเห็นร่วมกับคานธีรวมทั้งครอบครัวของท่านคือภรรยาและบุตรได้ใช้ชีวิตอุดมคติร่วมกันในนิคม ทั้งในอาฟริกาใต้และเมื่อกลับมาอินเดียแล้ว เมื่อคานธีที่อินเดียท่านได้พบความไม่เป็นธรรมที่ชาวอินเดียได้รับจากกฎหมายซึ่งท่านได้ต่อสู้เรื่อยมาโดยไม่แบ่งแยกชาวฮินดูกับมุสลิมได้มีการเผยแพร่ความคิดโดยการออกวารสาร และหนังสือรวมทั้งก่อตั้งสถาบันการศึกษาชาตินิยม ท่านได้ร่วมงานกับพรรคองเกรส ระหว่างนั้นได้พยายามชี้แจงความคิดเห็นต่ออังกฤษ การต่อสู้ของท่านมีทั้งการอดอาหารประท้วง การเดินขบวน การทอผ้าใช้เอง และรณรงค์ให้ชาวอินเดียใช้ผ้าคาสีที่ทอด้วยมือ ท่านได้ก่อตั้งสมาคมปั่นด้ายด้วยมือ จัดตั้งองค์การพิทักษ์วัตรการต่อสู้ที่สำคัญคือในปี ๑๙๓๐ ได้ประกาศการต่อสู้เพื่อเอกราชโดยสมบูรณ์ และได้นำขบวนเดินเท้าไปเมืองทันทีเพื่อล้มเลิกกฎหมายเกลือ อันเป็นสัญลักษณ์การไม่เชื่อฟังของพลเมือง ตลอดระยะเวลาของการต่อสู้ท่านได้ถูกจับกุมคุมขังหลายครั้ง และได้รับการปล่อยตัว ท่านได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับนักคิด และนักการเมืองร่วมสมัย ทั้งชาวอินเดียและยุโรป เช่น ลีโอ ตอลสตอย คนอินเดียมีความศรัทธาในตัวท่าน จนขนานนามว่า "มหาตมา" อันมีความหมายว่าผู้มีจิตใจสูงท่านได้เป็นหลักของขบวนการสัตยาเคราะห์ และได้รับการยอมรับจากรัฐบาลอังกฤษ ในฐานะผู้แทนคนเดียวจากอินเดียที่เข้าร่วมประชุมโต๊ะกลมครั้งที่ ๒ เมื่อ ค.ศ. ๑๙๓๑ เมื่ออินเดียได้รับเอกราชใน ค.ศ. ๑๙๔๗ คานธีได้อดอาหารเพื่อเรียกร้องไม่ให้ฮินดูมุสลิมฆ่าฟันกัน และใน ค.ศ. ๑๙๔๘ ประกาศอดอาหารจนตายเพื่อวิงวอนให้ฮินดูและมุสลิมหยุดปะทะกันในเดลี เมื่ออดได้ ๕ วัน ชุมชนทั้งสองฝ่ายหยุดประหัตประหารกันแต่คานธีถูกยิงเสียชีวิตโดยมีคำภาวนาถึงพระเจ้าติดอยู่ที่ริมฝีปากจนสิ้นใจ ซึ่งในสารคดีจะเห็นถึงการต่อสู้ของคานธี.....

หนังสือสารคดีหลังจากที่ดูสารคดีจบไปแล้ว เราจะพูดถึงอิทธิพลของแนวทางการต่อสู้ด้วยการไม่ใช้ความรุนแรงของคานธี แนวความคิดและวิถีปฏิบัติของคานธีได้สร้างความประทับใจและศรัทธา

ทั้งในระดับบุคคลและในหมู่ชนหลายกลุ่มที่รักความเป็นธรรม อาทิเช่น ท่านเยอวาราล เนห์รูและ ขบวนการต่อสู้เพื่อสิทธิและเสมอภาคของคนดำในสหรัฐอเมริกา ซึ่งปรากฏว่าคานธีเคยส่งสาร ไปให้กำลังใจพวกนิโกร ตั้งแต่ค.ศ. ๑๙๒๙ และชาวอเมริกันนิโกรได้เคยเดินทางไปคารวะท่าน ถึง ๒ ครั้ง ผู้นำของชาวนิโกรที่สำคัญคือ ดร.มาร์ติน ลูเธอร์ คิง จูเนียร์ ได้นำเอาวิธีการปฏิบัติ ของ ท่านมาใช้เพื่อเรียกร้องความเป็นธรรมซึ่งประสบความสำเร็จในระดับหนึ่งส่วนผู้นำในปัจจุบัน ที่รับอิทธิพลจากท่านมหาตมาคานธีคือ นางองซาน ซูจีดังนั้นวิธีการต่อสู้โดยไม่ใช้ความรุนแรง ของท่านมหาตมา คานธี จึงอาจเป็นวิธีหนึ่งที่เป็นทางออกของโลกที่ใช้ความรุนแรงในปัจจุบัน

ดังนั้น กระบวนการไม่ใช้ความรุนแรงในด้านการเมืองจึงมิใช่เพียงแค่เรื่องการอบรม สั่งสอน หรือ มิใช่แม้กระทั่งการตั้งศาลอนุญาโตตุลาการ หรือสันนิบาตชาติ (League of Nations)^{๓๑} แต่มันคือการก่อร่างสร้างทุกอย่าง ดูก่อกำแพงด้วยอิฐที่ละก้อนๆ ด้วยความ อดทน ขยันหมั่นเพียร สร้างระเบียบสังคมและเศรษฐกิจใหม่ที่ไม่มีความรุนแรง ทั้งหมดนี้ที่สุด แล้วก็ต้องขึ้นอยู่กับ การกำจัดความรุนแรงให้สูญสิ้นไปจากหัวใจของบุคคล ทำให้บุคคลนั้น เปลี่ยนผันไปเป็นคนใหม่ที่มีวินัยในตนเอง ท่านคานธีได้สร้างมรดกทางความคิดไว้ให้เรื่องการ จัดทำรูปแบบกระบวนการและเทคนิคจำเป็นพื้นฐานในเรื่องสัตยาเคราะห์ (Satyagraha) และ การไม่ใช้ความรุนแรง (หรือในภาษาสันสกฤตว่า “ Ahimsa” / “อหิงสา”) ท่านคานธีจึงได้ แสดงวิธีการทำสัตยาเคราะห์เห็นเป็นตัวอย่างด้วยมากมาย ไม่เป็นที่ต้องสงสัยเลยว่าในการ พัฒนาระบวนการสัตยาเคราะห์ในรูปแบบและวิธีการที่หลากหลายนั้น ล้วนเป็นหนทางในการ เอาชนะความรุนแรงทั้งสิ้น และยังเห็นผลชัดมากขึ้นเป็นพิเศษในการดำเนินชีวิตแบบกลุ่มชน ท่านคานธีได้สร้างจุดหมายใหม่ในประวัติศาสตร์แห่งมวลมนุษยชาติ ที่กำลังเคลื่อนขบวนไป ข้างหน้าสู่สันติภาพพร้อมด้วยแรงปรารถนาอันดีงามบนโลกมนุษย์นี้ ตัวท่านเองมิได้เคยอ้างว่า วิธีของท่านเป็นวิธีที่พร้อมสำเร็จเสร็จสิ้นสมบูรณ์ เพราะท่านถือตนเองว่าเป็นเพียงผู้บุกเบิกทาง

^{๓๑} Gandhi, M.K., Non-Violence Resistance, First edition 1961, Schocken Books, New York, 1961, P. 404.

คิดและเป็นผู้จัดกระบวนการทดลองกับความจริงด้วยความอ่อนน้อมถ่อมตนเท่านั้น ดังนั้น
ศาสตร์แห่งสัตยาเคราะห์จึงยังคงอยู่ในระหว่างทดลองปฏิบัติการไปเรื่อยๆ ทว่าคำสอนและ
ประสบการณ์จากท่านเป็นสิ่งทรงคุณค่ามาก